ÜST AKIL

ERİN İKTİDARIN KÜRESEL EFENDİLERİ

GÜNCEL SİYASET

7. BASKI

MURAT AKAN

Hayat

ÜST AKIL

DERİN İKTİDARIN KÜRESEL EFENDİLERİ

© 2016, Hayat Yayıncılık, İletişim, Yapım, Eğitim Hizmetleri ve Tic. Ltd. Şti.
Tüm yayın hakları anlaşmalı olarak Hayat Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

ISBN: 978-605-151 182-5
Sertifika No: 12451

Hayat Yayınları	:	580
Güncel Politika	:	13
Kitabın Adı	:	Üst Akıl
Yazarı	:	Murat Akan
Yayın Editörü	:	Selami Türkoğlu - Semih Kavak
Kapak Tasarımı	:	Semih Kavak
İç Tasarım	:	Bora Nebioğlu
Baskı Yeri ve Tarihi	:	Ankara, 2022
Baskı ve Cilt	:	Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. A.Ş. Yenice Mah. Çubuk Yolu Üzeri No: 3 Çubuk / Ankara Tel: (0312) 342 22 08 Fax: (0312) 341 14 27 Sertifika No: 40961

Hayat Yayın Grubu

Molla Gürani Mahallesi, Oğuzhan Caddesi No: 15 Kat: 3
Fındıkzade - Fatih / İstanbul
Tel: 0212 613 11 00 Gsm: 0530 290 99 78 Faks: 0212 613 11 55
www.hayatyayinlari.com - e-posta: hayat@hayatyayinlari.com
/hayatyayinlari /hayatyayinlari

ÜST AKIL

DERİN İKTİDARIN KÜRESEL EFENDİLERİ

MURAT AKAN

Hayat

Murat Akan, 1969 yılında Gümüşhane/Kelkit'te doğdu. 1995 yılında Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. 2008 yılında Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü'nü bitirerek yüksek lisansını tamamladı. Üniversite yıllarında başladığı gazetecilik mesleği boyunca, birçok görsel ve yazılı yayın organında muhabir, redaktör ve haber müdürü olarak görev yaptı. Özellikle Ortadoğu ve yakın tarih konularında birçok çalışması bulunan yazarın, çeşitli dergi ve gazetelerde "Ortadoğu ve Su Sorunu" ile ilgili makale ve dizi yazıları yayımlandı. Yazar 2008 yılında ise, 1980-2008 yılları arasını kapsayan siyasi olayların anlatıldığı "Derin Şifreler" isimli ilk kitabını kaleme aldı. Çeşitli özel ve kamu kuruluşlarında yaklaşık 13 yıl basın danışmanlığı yapan yazar, evli ve 3 çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11

I. BÖLÜM
Halksız İhtilal
TANZİMAT 15

Kuruluş Felsefesi 17
Halka Rağmen Halkçılık 22
İlk Paralel Devlet Yapılanması 24
Bir Metresin Eğittiği Nazır 27
Londra'da Oturan Hariciye Nazırı 29
Majestelerinin En Sadık Hizmetkarı 32
Tanzimat'la Gelen İflas 35
Uşakların Efendisi 37
İngiliz Elçinin İlk Derin Devlet Denemesi 41
Avrupa'ya Giden, İhtilalci Dönüyor 44
Türkçülüğün Kitabını Yazan Yahudi 46
Devşirmeler Ya Paşa Oluyor, Ya Nazır 48
İlk Gladio Örgütlenmesi, İlk Darbe Girişimi 49
Cuntaya Suçüstü 51
Hangi Şeriat? 52
Carbonarilikten Gladio'ya 54
Osmanlı Sarayında Ecevit Vakası 56
Garip Bir Tesadüf 58
Muhalefeti Örgütleyen Carbonari Ajanı 60
Cemiyetin Tüzüğünü Hazırlayan Mason 62
Önce Psikolojik Harekat 63

II. BÖLÜM
Üst Aklın İhtilal Tüccarları
YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ **67**

Kim Bunlar? **69**
Piknikte Kurulan Örgüt **72**
Yurtdışına Kaçıyorlar **76**
Oppenheim Maaşlı Vatanseverler **79**
Üst Aklın Karapara İmparatorluğu **83**

Avrupa'dan Verilen Muhtıra 84
Osmanlı Veliahtını Mason Yapıyorlar 86
Kadıköy'de Çok Gizli Ayin 89
Hem Molla, Hem Darbeci 92
Rum Locasına kayıtlı 'Vatan Şairi' 96
Vatan Piyesi İngilizler İçin mi Yazıldı? 99
Maaşlı, Hizmetli Sürgün 102
Gayrimilli Muhalefet 104
Yeni Kral Mithat Paşa 105
Cunta İşbaşında 109
"Kinim dinimdir" Diyen Darbeci Paşa 111
Zulmün Şahidi Abdülhamid 113
Darbe Yapmak Yetmez, Öldürmek de Lazım! 116
Mason Veliaht, Sultan Oluyor 117
Şeriat Devletinden Dinsiz Devlete 120
Çeteler Mecliste 123
1876 Darbesi'nden 27 Mayıs'a 126
Darbelerin Mimarları Masonlar 128
Masonlar İktidarda 130
1961 Anayasası'nı Sabetayistler mi Yaptı? 132
Vesayetin Sonu 133
Darbeye Teşebbüs Eden Mason Locası 137

III. BÖLÜM
DERİN İKTİDARIN KÜRESEL EFENDİLERİ 141

Üst Aklın Değişmeyen Oyunu: Böl, Parçala, Yut 143
Türk Olmayan 'Türkçüler' 145
Turan Fikrinin Babası 149
Hem Derviş, Hem Türkçü, Hem Ajan 152
Devletin Hücrelerine Giriyor 154
Siyonizmin İlk Casusu 157
Üst Aklın Kıdemli Ajanı 161
Maliye Bahane, Casusluk Şahane 162
Üst Aklın Avucundaki Şeyhler 166

IV. BÖLÜM
Üst Aklın Siyonist Şakirtleri
ALLİANCE ISRAELİTE UNİVERSELLE 169

'Mason' Soslu Siyonizm 171
İlk Paralel Örgütlenme 173

Terörist Öğretmenler 177
Hem Tanzimat'ın, Hem Alliance'ın Finansörü 180
Küresel İhtilalin Merkez Üssü 183
Abdülhamid Tehlikeyi Fark Edince 186
Alliance'ın Cumhurbaşkanı 189
Celal Bayar'ı Nasıl Bilirdiniz? 191
Alliance Dayanışması 194
Altı Hatimle Ölen Siyonist 195
Alliance'ın Kara Kutusu 197
Cemiyet'in Gizli Arşivi Nahum'a Emanet 200
Yeni Rejimin Gayriresmi Dışişleri Bakanı 203
Halifeliği Kaldıran Alliance'lı 204
Suriye Tamam, Sırada Mısır Var 207

V. BÖLÜM
Üst Aklın Gayrimeşru Çocuğu
İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ 209

Abdülhamid Siyaseti 211
Sessiz Devrim 213
Ortak Düşman Abdülhamid 214
Şer İttifakı 218
Derin İktidarın Ayak Sesleri 220
Okul Değil, Sanki Muhalefet Partisi 223
Enver Paşa'nın Kini, Mustafa Kemal'in Makalesi 225
Rakı Muhabbetinin Önlediği Darbe 227
Cemiyet'in Adı Auguste Comte'tan 230
Cemiyetin Karakutusu 232
Fransız Oyunu 234
Paris'e Uzanan Barış Eli 236
Örgüt İçinde Örgüt 238
Hep Aynı Senaryo 241
Türk-Ermeni Ortaklığıyla Halifeye Suikast 244
Ermeni Komitacılarla İttihatçılar Kol Kola 246
"Bir Lahza-i Teahhur" 248
Genç Subaylar Rahatsız 253
Cemiyet'in 322 No'lu Üyesi 256
Paşaların Kavgası 258
Rum Komitacılarla Kurtarılan Vatan 260
Dr. Nazım İnönü'yü Nasıl İhtilalci Yaptı? 262
İhtilal İçin Pariste Son Tango 263

Cemiyet İçindeki Kontrgerilla 266
Darbe Mektupları 269
Fedailer İşbaşında 272
Faili Meçhuller Dönemi 273
Reval'deki Üst Akıl 275
Darbe mi, Devrim mi? 278
28 Şubat'ın Referansı 281
Meşrutiyetle Gelen Diktatörlük 284
Devlet İçinde Devlet 287
Darbelerin Değişmeyen Gerçeği 290
Kağıttan Kurşunlar 292
'Derviş' Kılıklı Ajan 295
Kirli Bir Tezgah: 31 Mart 298
"Bu Zulüm Şeriatın Hangi Kitabında Yazılı?" 301
Türk Halifeyi Bir Yahudi'ye 'Hal' Ettiren Zihniyet 303
Darbe mi, 'Gerici' Bir Kalkışma mı? 307
Yalan Söyleyen Tarih Utansın 309
Mustafa Kemal'in 'İrticacı' Doktoru 312
Hareket Ordusu'nun Başındaki Alliance'lı 314
Feda-i Zabitan'dan Teşkilat-ı Mahsusa'ya 316
Derin Hesaplaşma 318
Abdülhamid'in Ah'ı 320
Teşkilat Darbe Yapıyor 323
Abdülhamid'i Deviren Güç 327
Kızılelma Koalisyonu 330
Yeniçeri Ocağından 28 Şubat'a 336
Üst Aklın Değişmeyen Alevi Kartı 339
Yeniçeri Ocağını Diriltme Denemesi 341
Mezhepsel Cuntayı İhbar Eden Yarbay 346
Kurşun Sekmese, Plan Tamamdı 349
"28 Şubat'ı İsrail İçin Yaptık" 353

VI. BÖLÜM
Cemiyet İçindeki Üst Akıl
YAHUDİ/MASON CEPHE 359

Garip Bir Göç(!) Hikayesi 361
"Kabe-i Hürriyet" 365
Sabetaycı İşkence Evi 367
Abartı mı, Psikolojik Harekat mı? 370
"Yahudi İttihat ve Terakki Komitesi" 372

Cemiyet'in Mason Kardeşleri 376
Cemiyet'in Siyonist Beyni 380
Kemalizm'in Babası 382
Perde Arkasındakiler 387
Siyonistlerin Gerçek Yüzü 388
Uyandırılan Hücreler 391
Namuslu Diplomatlar 393
Üst Aklın Maskeli Yüzleri 394
Büyük Kehanet 396
Yahudi/Mason Cephenin Son Darbesi 398
Siyonizmin Üç Kalemşörü 401
Hedef Turanı'ı Kurtarmak Değil, İsrail'i Kurmaktı 403
Üst Aklın Tasfiye Listesi 405

VII. BÖLÜM
Sultan Abdülhamid'in Dönüşü
TAYYİP ERDOĞAN İLE KARŞI DEVRİM 409

Sessiz Devrim 411
Erdoğan ile Tekerrür Eden Tarih 414
Erdoğan'a İlk Uyarı 418
Demokrasi Kalkanlı Diktatörlük 420
Üst Akıl'a İlk Başkaldırı "One Minute" 422
Artık Hem İktidar, Hem Muktedir 425
MİT Üzerinden Erdoğan Operasyonu 429
31 Mart'tan Gezi İsyanı'na 433
Oded Yinon Planı ve Hedefteki Türkiye 436

Bölüm Dipnotları 443
Kaynakça 476

ÖNSÖZ

Şüphesiz bugünün Türkiye'sinde yaşanan iktidar mücadelesini anlamanın yolu, tarihin derinliklerine inebilmekten geçiyor. Çünkü tarih *tekerrürden ibarettir*. Tanzimat sonrasını ve özellikle Sultan Abdülhamid dönemini tahlil etmeden, günümüz siyasi meselelerini anlamlandırmak mümkün değildir. Zira cumhuriyet dönemine geçiş öncesi ve sonrasındaki 'seçkin azınlığın' iktidar gücünü elde etmek adına uyguladığı yöntemlerle, Sultan Abdülhamid döneminde uygulanan 'derin iktidar' mücadelesinin yöntemleri arasında hiçbir fark yoktur. Dün imparatorluğu ihtişamlı günlerine döndürmek için çırpınan Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamid iktidarlarına karşı yapılan küresel operasyonlar, günümüz Türkiye'sinde Adnan Menderes, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'a karşı da aynen uygulanmıştır.

"Üst Akıl" kavramı, her ne kadar 'soyut' bir söylem olarak algılansa da, aslında iki asırlık tarihsel süreç incelendiğinde bu kelimenin altının sanılandan çok daha dolu olduğuna hayretle şahit oluyoruz. Dün, Tanzimat sonrası 'hasta adamın' iyileşip ihtişamlı günlerine geri dönmesinden korkan Batılı güçler ile Osmanlı'nın parçalanmasını "vaat edilmiş topraklarda devlet kurmanın teminatı" olarak görenlerin oluşturduğu ittifak, bugün de Türkiye'nin güçlenerek İslam dünyasına yeniden önderlik etmesini önlemek için büyük bir çaba sarf etmektedir.

Küresel sermaye gücünü elinde bulunduran baronlar, dünya çapında kurmuş oldukları sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları ve medya ağı sayesinde çıkarlarına dokunan, orijinal kültür kodlarına dönmek isteyen ve milli imkânları harekete geçiren tüm ülke yöneticilerini hedef olarak görmektedirler. Birçok ülkenin milli bütçesinden daha fazla imkâna sahip olan bu küresel sermaye baronları, ellerindeki finansal gücü ve medya ağını kullanarak toplumun fikir ve düşüncelerini, yaşam tarzlarını ve en önemlisi de meşru iktidarlarını çeşitli operasyonlar yoluyla değiştirebilmektedirler. Dolayısıyla Üst Akıl, küresel ve devletlerüstü bir toplum mühendisliğinin adıdır. Piramidin tepesinde yer alan sermaye baronları, ellerindeki tüm imkanları kullanarak devlet yöneticilerini, ülke bürokrasisini, aydınları rahatlıkla etkileyerek kendi yörüngelerine çekebilmektedirler.

Küresel baronlarından biri olan David Rockefeller, Almanya Baden'deki Bilderberg toplantısında 'Üst Akıl'ı tarif ederken aynen şöyle diyordu: *"Washington Post, The New York Times, Time Dergisi ve diğer büyük yayınlara şükran borçluyuz. Senelerdir toplantılarımıza iştirak etmelerine rağmen ketumiyet sözünü tuttular. Eğer toplantılarda konuştuklarımız kamuoyunun bilgisine sunulsaydı, bizlerin dünya için bir plan geliştirmesi imkansız olurdu. Fakat dünya artık çok daha girift ve dünya hükümetine doğru gitmek için çok daha hazır. Entelektüel elit ve dünya bankerlerinden oluşan uluslar üstü bir yapı, geçen yüzyıllarda uygulanan kendi ulusal geleceğini tayin etmeden kesinlikle daha iyidir."*

David Rockefeller'in, "Dünya bankerlerinden oluşan uluslar üstü yapı" olarak tarif ettiği Üst Akıl, düzenlemiş olduğu gizli toplantılarla dünya siyasetine yön vermektedir. Dünya ekonomisinin yaklaşık yüzde seksenine hükmeden bu gizli/küresel seçkinler grubu; siyaset, sanayi, ekonomi, ticaret, banka/sermaye, silah, medya vb. unsurlar başta olmak üzere, birçok alanda güçlü ve gizli bir örgütlenme sağlamışlardır. Dolayısıyla dünyadaki siyasi ve ekonomik krizlerin, savaşların, ihtilallerin, siyasi cinayetlerin, hükümet düşürmelerin meydana gelmesinde bu *Küresel Efendilerin* rolü oldukça büyüktür.

Üst Aklın en büyük özelliği sürekliliğidir. Zaman değişir, kişiler değişir, yöntemler değişir; ancak benimsedikleri ideolojilerini, yaşam tarzlarını ve istedikleri yönetim şeklini başka ülkelere dayatmak için giriştikleri toplum mühendisliği asla değişmez. Mesela 1876 yılında Sultan Abdülaziz'e yapılan darbe ile 1960 yılında Adnan Menderes'e yapılan darbenin mantığı ve gerekçeleri aynıdır. Yine Sultan Abdülhamid iktidarını devirmek için ordu içerisinde gizli şekilde örgütlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen İkinci Meşrutiyet ile 28 Şubat sürecinde kullanılan argümanların hiçbir farkı yoktur. Dolayısıyla Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülhamid, Adnan Menderes, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan ile iktidar mücadelesine girişen güç, aynı küresel güçtür. Zira Tanzimat süreci ile yerleştirilen 'azınlık ideolojisi' egemenliğine karşı çıkan her milli unsur, Üst Aklın doğal düşmanıdır.

Üst Akıl, çıkarlarını korumak adına desteklediği azınlık egemenliğine dayalı vesayetçi sistemi sürdürmek için, askeri darbeleri ve ihtilalleri hep bir araç olarak görmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemi ile başlayan 'darbeyle iktidar olma geleneği' ve azınlık ideolojisini çoğunluğa dayatma yöntemi, hiçbir değişikliğe uğramadan günümüz Türkiye'sine miras olarak kalmıştır. Tanzimat süreciyle başlayan seçkin zümrenin bürokratik zorbalığı, I. ve II. Meşrutiyet darbeleriyle sonuçlanırken; Cumhuriyet sonrası kurulan 'vesayet' rejiminin de temel taşlarını oluşturmuştur. 1876 darbesi sonrasında

gelen I. Meşrutiyet'i anlamadan 1960, 1971, 1980 darbelerini; 1908 ve 1909 darbeleriyle gelen II. Meşrutiyet'i anlamadan da 28 Şubat ve 27 Nisan süreçlerini anlamak mümkün değildir.

Bu yüzdendir ki, yaklaşık iki asırlık tarihi süreci bir bütün olarak ele alma gereği duyduk. Zira legoları birleştirmeden, büyük resmin tamamını görmenin mümkün olmadığına inanıyorum. Çalışmamızda küresel operasyonların başlangıç tarihi olarak özellikle Tanzimat sürecini baz almamızın nedeni, Türk/İslam coğrafyasında yürütülen derin iktidar mücadelesinin bu tarihten sonra profesyonelce yürütülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. İşte Tanzimat'tan günümüze kadar yaşanmış iki asırlık iktidar mücadelesini, belgeleriyle ve kesintisiz olarak siz değerli okuyucuların dikkatine sunuyoruz. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Kobani olayları sonrasında dile getirilen ve kamuoyunda büyük merak uyandıran 'Üst Akıl'ın kimler olduğunu, Türk/İslam coğrafyasında şimdiye kadar hangi operasyonları yürüttüklerini, bizlere 'kahraman' olarak sunulan şahsiyetlerin aslında nasıl birer 'cüce' olduğunu ilgiyle okuyacağınızı umuyorum.

Bu çalışmam sırasında yapmış oldukları katkılardan dolayı, değerli dostlarım *Semih Kavak* ve *Selami Türkoğlu*'na teşekkürü bir borç bilirim. Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Murat AKAN
İstanbul, 2016

I. BÖLÜM

Halksız İhtilal
TANZİMAT

Kuruluş Felsefesi

Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için yürütülen derin iktidar mücadelesine geçmeden önce, Osmanlı'nın kuruluş felsefesine kısaca bir göz atmak gerekiyor. Zira Tanzimat sonrası başlayıp günümüze kadar süren derin iktidar mücadelesinin altında yatan sebeplerin en önemlisi, imparatorluğun kuruluşunda benimsediği 'teokratik' yönetim şekliydi. Bizzat Tanzimat Ferman'ında yer aldığı orijinal şekliyle; "Devlet-i Aliyye, bidayeti zuhurundan beru ahkam-ı celile-i kura'niyye ve kavanin-i şer'iyye" üzerine kurulmuş bir devletti. Yani imparatorluk, kuruluşundan beri Kur'an-ı Kerim'i anayasası yapmış, şer-i hukuk kurallarını benimsemiş ve idari yapısını Sünni İslam geleneği üzerine inşa etmişti. Beyliği oluşturan Osmanoğulları, Oğuzların Kayı boyundandı. Yani özbeöz Müslüman/Türk sentezinin katıksız temsilcileriydi.

Türklerin sekizinci yüzyıldan itibaren kendi istek ve arzularıyla başlayan İslamiyet'le tanışma dönemi, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve nihayet Osmanlı'lar ile devam etti. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinde hiçbir dış etki ve zorlama olmadığı gibi, devleti yönetenler de halkına şeriat hükümlerini tepeden dikte ettirmemişlerdi. Tavanla taban arasındaki ortak payda İslamiyet idi. Yükselme döneminde tahta geçen her başarılı padişahın arkasında bir din bilgini, manevi bir denetçi bulunuyordu. İmparatorluğu kuran Osman Gazi'nin arkasında kayınbabası Şeyh Edebali, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'in arkasında hocası Akşemsettin, Kanuni Sultan Süleyman gibi çetin bir padişah karşısında bile "Padişah emriyle na-meşru olan nesne meşru olmaz"[1] diyebilecek kadar ilim haysiyeti olan bir Şeyhülislam Mehmet Ebussuud Efendi vardı. İşte imparatorluğun 'kuruluş felsefesi' olan bu düstur; başta Haçlı zihniyeti olmak üzere, İslamiyet karşıtı tüm kesimleri hep rahatsız edegelmişti.

Bu yüzdendir ki, Osmanlı'nın teokratik rejimini yozlaştırarak seküler hale getirmek için yürütülen çabalar, imparatorluğun yıkılışı-

na kadar devam etti. Devlet-i Aliyye'nin çöküş dönemini fırsat bilen akbabalar, devletin dinini değiştirmesini açıkça söyleyebiliyordu. Rus Çarı I. Nicola, Rusya'ya elçi olarak gönderilen Damat Halil Paşa aracılığıyla İkinci Mahmut'tan 'din değiştirmesini' istememiş miydi? Çar şöyle diyordu: "Efendinize söyleyiniz... Bugünkü felaketli günlerden kurtulması için en kestirme çare, dedelerinin dininden vazgeçmektir. Niçin Müslümanlığı bırakıp Hıristiyanlığı seçmiyor? Zira tebaasının çoğunluğu Hıristiyan'dır..."[2] Osmanlı'nın Hıristiyan olmasını yalnızca Çar I. Nicola istememişti. Aynı çağrı, Avrupalı devletler tarafından Sultan Abdülaziz'e de yapılacaktı.

1860'lı yıllardaki Avrupa kabinelerinin hemen hepsinde hakim olan düşünce şuydu: "Osmanlı İmparatorluğu, Bizans'ın din değiştirmiş şeklidir. Bu imparatorluğun 33 milyonluk nüfusundan sadece 14 milyonu Müslüman'dır. 18 milyon Hıristiyan ile bir milyon Yahudi'nin yaşadığı bir memlekette iktidar artık Hıristiyanlara geçmelidir. Osmanlı devri, Bizans'ta sadece bir hanedan değişikliğinden ibarettir. Ya bu hanedan Hıristiyanlık dinini kabul etmeli ya da bir Hıristiyan hanedan Osmanlı tahtına oturtulmalıdır"[3] Elbette Avrupa'nın istediği gibi Osmanlı din değiştirmedi. Ancak 18 Temmuz 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye'deki bazı düzenlemeleri yapmak için toplanan Büyük Millet Meclisi'nde, Türkiye Cumhuriyeti'nin dininin 'Hıristiyanlık' olması için teklif verilmesi üzücü bir gerçekti.[4]

16. yüzyıl itibariyle dünyanın en güçlü devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yapısal düzen sarsılıp toplumsal parçalanmalar başlayınca, ilk olarak Anadolu'daki Celali İsyanları baş göstermişti. Ancak imparatorluktaki güçlü yapı hâlâ etkin olduğu için, rejime yönelik faaliyetleri susturabiliyordu. Sonraki yıllarda devlet kadrolarına ehliyetsiz kişilerin getirilmesi, tımar sistemindeki bozulma ve Avrupa'daki teknik gelişmeler baş gösterince, toplumsal tepkiden ziyade bir 'aydın' örgütlenmesi başladı. Devlette görevli bazı bürokratlar, kendilerince bu çözülmeyi önlemek için çeşitli faaliyetlere girişti. Muhalif hareketler, kurulan gizli cemiyetlerle yürütüldü. Batı tarzı yaşam ve yönetim şeklini Osmanlı'ya uyarlamakla, bu çöküşün durdurulacağına inanan bir 'aydın' tipi oluştu.

Bu bağlamda Tanzimat, Osmanlı'daki 'yeni' yaftası altında zehirli ihtilalci akımların imparatorluğa enjekte edilme dönemiydi. Bazı aydınlar ve devlet yöneticileri; Devlet-i Aliyye'nin içine düştüğü zor durumdan kurtulabilmesi için, felsefesini ve bakış açısını Batı'dan alan ve Osmanlı medeniyeti ruhuna ters düşen yeni fikirleri, reformları çare olarak görüyordu. Bu yönelişlerden biri, Sultan Abdülaziz döneminde ortaya çıkan 'Yeni Osmanlılar' muhalif hareketi; diğeri

ise, Sultan İkinci Abdülhamid döneminde başlayıp fiili olarak 1918 yılına kadar devam eden İttihat ve Terakki örgütlenmesiydi. Her iki cemiyet de gizli olarak kuruldu, faaliyetlerini yine gizlice sürdürdü. Cemiyet üyeleri, Batılı oryantalistlerce Osmanlı'daki kötü gidişin durdurulmasının Batı tarzı bir rejim değişikliği ile sağlanabileceğine inandırılmıştı.

18. yüzyıl Avrupa'sında etkin rol oynayan büyük devletler, Tanzimat'tan beri Osmanlı'yı parçalayacak her türlü fikri maddi ve manevi olarak destekledi. Sözde devletin kötü gidişatını durdurmak için kurulan bütün muhalif cemiyet ve gizli örgütlenmeleri, kendi çıkarları doğrultusunda kullandılar. 1860'lı yıllarda irili ufaklı başlayan muhalif hareketler, önce yurt içinde başlamış gibi görünse de, filizlenip büyüdüğü yerler hep Avrupa'nın önde gelen başkentleri olmuştu. Paris'te başlayan Alliance Israelite Universelle hareketi ile, 'Yeni Osmanlılar' muhalif hareketinin aynı tarihlerde başlaması bir tesadüf değildi. Cemiyet, sözde birlik ve beraberliği sağlamak adına benimsediği "Osmanlıcılık" fikriyle imparatorluktaki çözülmeyi hızlandırırken; bir Yahudi örgütlenmesi olan Alliance Israelite Universelle de, imparatorluktaki çöküş süreci sonrasına 'adam yetiştirmek' için yoğun bir eğitim faaliyeti içerisine girmişti.

Öncelikle basın yoluyla muhalefete başlayan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, 'ülkeyi kurtarma' adına Batı'nın 'etki ajanlığını' üstlenmişti. Hedef; milletin iradesiyle oluşan bir devlet yerine, azınlık iradesine dayanan bir devlet modeli oluşturmaktı. Fransız İhtilali'nin getirdiği "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" üçlemesi; Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerince Osmanlı'ya "Hürriyet, Musavat, Uhuvvet" olarak uyarlandı. Nihai hedef olarak ise, bu üçlemeye bir de rejimin değiştirilmesi anlamına gelen 'Usül-i Meşveret' kelimesi eklendi. Bunun kaynağını da Kur'an-ı Kerim'de geçen *"Onların işi, aralarında meşveretlidir"*[5] ayetine dayandırıyorlardı. Oysa dikkatten kaçan ya da Cemiyet üyelerinin bilerek çarpıttığı önemli bir nokta vardı. Şura suresi 38. ayetin başında geçen 'beynehum' yani 'onlar' gizli öznesi vardı. 'Onlarla' ifade edilen, Müslümanlardı. Fakat Cemiyet'in savunduğu parlamenter sistem, sadece Müslümanlardan oluşmayacaktı.

Cemiyet, kelimelerin seçiminde azami dikkat sarf ediyordu. Zira Müslüman mahallesinde salyangoz satmanın zorluğu ortadaydı. Hedeflerin gerçekleştirilmesi için özellikle İslami terimler maske olarak kullanıldı. Geçmişin terimlerini kullandıkları zaman, onları geçmişteki anlamlarında kullanmadıkları bir gerçekti. Mesela 'ümmet' kelimesi, batı anlamında 'nation' yani millet anlamındaydı. İçtihat, Cemiyet'in lügatında parlamento yasası demekti. 'Meşveret' demok-

rasi anlamındaydı.[6] Aynı taktiği İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri de başarıyla uygulayacaktı. Mesela İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli propaganda organı olan gazetenin adı 'Meşveret' idi. Sultan II. Abdülhamid'in dindar kişiliğini iyi bilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin beyin takımından Ahmet Rıza Bey, şeriatın 'meşveret' usulünü emrettiğini anlatmak için sultana az mı dil dökmüştü.

Ne var ki Sultan Abdülhamid, hiçbir zaman bu oyuna gelmeyecekti. Yaşadığımız yüzyıl penceresinden bakıldığında; Cemiyet'in dillendirdiği "hürriyet, eşitlik, kardeşlik" gibi 'masumane' istekler son derece haklı görülebilirdi. Ancak, Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin yaşadıkları dönem içerisinde kendilerine sormayı unuttukları basit bir soru vardı: Kime özgürlük? Kime eşitlik? Kiminle kardeşlik ve neden Meşveret? Bu soruların cevabını sadece Cemiyet üyeleri değil, onlar için "İyi niyetli çocuklardı" diyen resmi tarihçiler de yıllardır bilinçli olarak görmezden geldi. Zira Cemiyet'in başlattığı 'yenilik' hareketinin sorgulanması demek, cumhuriyet inkılaplarının da eleştirisi anlamına gelecekti.

Her şeyden önce, Osmanlı'da bir sınıfsal ayrım yoktu. Hakim bir sınıf vardı. Bu hakim sınıf, Müslüman Türkler ve diğer Müslümanlardı. Dolayısıyla kendi kanunları ve hakları çerçevesinde özgürdüler. Öyleyse Cemiyet üyelerinin istediği özgürlük, Müslümanlar ve Müslüman Türkler için olamazdı. Kuruluş felsefesi gereği Müslüman Osmanlı tebaası, gayrimüslimlerle vergilerde eşit değildi. Bu, yürürlükteki kanunların sistemin kurucu unsurlarına sağladığı doğal bir haktı. Devletin kurucu unsuru olan Müslüman Türklerle, asli tebaa sayılan diğer Müslümanlar arasında hiç bir ayrım yoktu. Öyleyse, eşitlik de Müslüman ve Müslüman Türkler için değildi.

Kardeşliğe gelince; Osmanlı'da bir ecnebinin horlanması, ezilmesi görülmüş vaka mıydı? İmparatorluk kanunlarının kurucu unsurlara tanıdığı haklar, kanun önünde ecnebilerin 'eşitsizliği' anlamına gelmiyordu. Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerin durumlarını anlayabilmek için, öncelikle Devlet-i Aliyye'nin onlara uyguladığı politika ve Müslüman halkın gayrimüslimlere bakışını iyi tahlil etmek gerekiyor. Osmanlı yönetim anlayışı içinde bu unsurların her birine 'millet' dendiği gibi, oluşturulan sisteme de 'millet sistemi' adı verilmişti. Osmanlı millet sisteminin en temel özelliği; farklı inançlara sahip milletlere, kendi inançlarının ve hatta hukuklarının gerektirdiği şekilde yaşama imkanı tanımasıydı.[7] Dolayısıyla Osmanlı idaresi altındaki her millet, başlarındaki patrik, hahambaşı ve metropolitleri ile kendi dini ve sosyal işlerinde hür ve özerk bir şekilde yaşayabiliyordu.

Bu milletler, kendilerine tanınan bütün hak ve hürriyetlere, ayrıca savaş durumunda düşmanlara karşı korunmalarına karşılık, Osmanlı'ya sadece cizye[8] vermiş, böylece hem insanlık onurları hem de can ve malları emniyete alınmış olarak asırlarca huzur içinde yaşamışlardı. Oysa aynı dönemde Rusya ve İngiltere sömürgesinde yaşayan milyonlarca Müslüman olmasına rağmen, siyasal yönetimde hiç bir Müslüman temsilci yoktu.

Buna karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 Tanzimat Fermanı'yla başlatılan, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanun-i Esasi ile devam ettirilen entegrasyon politikası başlatılmış, bütün Osmanlı tebaası "Osmanlı Vatandaşlığı" bağıyla hem fiilen, hem de hukuken birleştirilmek istenmişti. Askerlik, vergi, eğitim ve idare kadrolarına gayrimüslimler de kabul edilerek, sözde Türklerin yükü hafifletilmek istenmiş, Hıristiyanlarda ise, sadakat duygusu oluşturmaya çalışılmıştı. Ne var ki, bütün bu gelişmelerin yaşandığı yıllarda alınan bu tedbirler, daha eğitimli olan Hıristiyanların işine yarayacaktı. Meselenin başka bir ilginç yönü ise, Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına mani olma adına atılan bütün bu adımlar, hem Avrupa'yı hem de gayrimüslimleri memnun etmediği gibi, Müslümanların devlet tarafından bir kenara itildikleri duygusuna kapılmalarına ve ciddi tepkiler ortaya koymalarına sebep olmuştu.

Sonuçta; sözde devleti kurtarmak için ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları, imparatorlukta asli unsur olan Müslüman tebaayı ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürmüştü. Gelin o günleri imparatorluk terbiyesi almış, yeniliklere açık ama kendi vatandaş ve kültürünü küçümsemeyen, gerçek bir Osmanlı aydını olan Ahmet Cevdet Paşa'dan dinleyelim: "Bu Ferman'ın hükmünce teba'a-i müslime ve gayr-i müslime kâffe-i hukukda (her türlü hak ve hukukta) müsâvî olmak lâzım geldi. Bu ise ehl-i islâma pek ziyâde dokundu. Mukaddemâ musâlahaya esas ittihaz edilmiş (barışa esas kabul edilmiş) olan mevadd-ı erba'adan (dört maddeden) birisi Hıristiyanların imtiyâzâtı mes'elesi olup ancak istiklâl-i hükûmete dokunulmamak şartı ile mukayyed idi. Şimdi ise imtiyaz bahsi geride kaldı, bi'l-cümle hukuk-ı hükûmette teba'a-i gayr-i müslime ehl-i islâm ile müsâvî addolunuverdi. Ehl-i islâmdan birçoğu Âbâ ve ecdâdımızın kanıyla kazanılmış olan hukuk-ı mukaddese-i milliyyemizi bugün ga'ib ettik. Millet-i İslâmiye millet-i hâkime iken böyle bir mukaddes hakdan mahrum kaldı. Ehl-i islâma bir ağlayacak ve mâtem edecek gündür deyu söylenmeğe başladılar. Teb'a-i gayr-i müslime ise ol gün raiyyet silkinden (vergi veren tebaa, azınlık olmaktan) çıkıp millet-i hâkime ile tesâvî (eşitlik, denklik) kazanmış olduklarından anlarca bir yevm-i meserret idi. Lâkin patriklerin ve sâir rüesâ-yı rûhâniyyenin tavzifle-

ri (ruhanî liderlerin görevlendirilmeleri, tayinleri) Ferman'da münderic olduğundan anlar dahi hoşnud olamadılar ve bir de öteden beri Devlet-i Aliyye'de ehl-i islâmdan sonra rumlar ve ba'dehû ermeniler ve ba'dehû yahudiler derece derece mu'teber oldukları halde bu kerre cümlesi bir raddede tutulacaklarından rumların bazıları Devlet bizi yahudilerle beraber etti. Biz İslâm'ın tefevvukuna (üstün tutuluşuna) râzı idik deyu i'tiraz eylediler. Binâenaleyh ol gün hava nasıl puslu ise arz odasında Ferman okunurken hazır olanlardan ekseri abûsü'l-vech (asık suratlı, somurtmuş) idi. Ancak bizim ziyy-i islâmda (Müslüman kılığında) bulunan birtakım alafranga çelebilerin yüzlerinde eser-i beşâşet (güler yüz, neşe) görülüyordu ve bu makulelerden (bu cinsten) birtakım yâdgârlar (edepsizler) dahî Teba'a-i gayr-i müslime ehl-i islâm içine yayılıp mahalleler mahlût olıcak (mahalleler karışık hâle gelince) emlâkimizin fiatı terakkî ve medeniyyet tevessü' eder (emlâkimizin değeri artar, medeniyet yaygınlaşır) dedikleri ve bu vechile izhâr-ı memnuniyyet etdikleri (memnuniyet gösterdikleri) işidildi ve görüldü. Elhâsıl bu Islahat Fermanı'ndan dolayı millet-i islâmiyye dil-gîr (kırgın, gücenik) olarak vükelâ-yı hâzırayı fasl ü mezemmet eder oldular."[9]

Şimdi gelin "Tanzimat batıcılığına tepki olarak ortaya çıktığı" iddia edilen Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin, saraydan talep etmiş olduğu 'meşveret' sitemine yakından bakalım. Cemiyet üyeleri, doğrudan dillendiremedikleri 'demokrasi' ve 'cumhuriyet' kelimelerinin yerine, 'Usul-ü meşveret'i kullanarak parlamenter bir sistem istiyorlardı. Peki meşveret, yani oluşturulacak bir parlamenter sistem kimin işine yarayacaktı? Biz kime yaramayacağını ortaya koymak için, Cemiyet'in 'usül-i meşveret' taleplerinin doruk noktasına vardığı bu yıllarda, Osmanlı coğrafyası üzerinde yaşayan etnik kimlik istatistiklerini verelim. 18. yüzyılda Osmanlı sınırları içerisinde toplam 33 milyon kişi yaşıyordu. Bunların 14 milyonu Müslüman, 18 milyonu Hıristiyan ve 1 milyonu da Musevi kökenliydi. Seçim sistemine dayalı bir parlamenter rejim, Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin deyimi ile 'usul-ü meşveret' kurulduğunda, oluşacak meclisteki çoğunluk kimde olacaktı? Elbette Hıristiyanlarda. Dolayısıyla parlamenter sistemi Avrupalı devletlerin desteklemesi doğaldı. İşin ilginç tarafı, Cemiyet üyelerinin parlamenter sistemi savundukları zaman, örnek aldıkları büyük Avrupa devletlerinin hemen hiç birinde parlamenter sistem yoktu. Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, Avusturya... Hepsi imparatorluktu.

Halka Rağmen Halkçılık

Fransız İhtilali'yle başlayan küresel ölçekli ulusalcı akımların, Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkilediği bir gerçekti. İmparatorlukta yaşayan etnik kimliklerin ulusal bilinçlerindeki dalgalanmalar,

devletin hakimi olan Türklerin de bir "kimlik" arayışı içerisine girmelerine neden olmuştu. Yüzyıllardır hakimi oldukları devlet etnik parçalanmaya doğru giderken, bir "Türk" bilincinin oluşması elbette normaldi. Hiç şüphesiz Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve İttihat Terakki içerisinde vatanını canından çok seven, şehadet şerbetini içmek için Anadolu'da, Balkanlarda, Arap yarımadasında ölüme meydan okuyan nice yiğit vatan evlatları vardı. İmparatorluğu düştüğü kötü durumdan kurtarıp, eski günlerine döndürmek isteyen samimi Cemiyet üyelerinin sayısı hiç de az değildi.

Ancak sorun, kuruluş felsefesi çerçevesinde milli olan bir sistemi onarıp yeniden yükselişe geçme ideali yerine; rejimi yozlaştırma ve hatta değiştirme yoluna gidilmiş olmasıydı. İmparatorluğu içine düştüğü kötü durumdan kurtarmak için ortaya çıkan Jön Türk hareketi, Üst Aklın devreye girmesiyle tamamen rejimi değiştirme hareketine dönüşmüştü. Osmanlı'da rejim karşıtı muhalefeti başlatan Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin izlediği politikalara ve dönemin objektif verilerine bakıldığında; her iki Cemiyetin de rejimi değiştirmek için çalıştıkları açıkça görülüyordu. Osmanlı arşivine hakim tarihçi/edebiyatçı yazar İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, Tanzimat dönemi muhalif hareketin amacını şöyle açıklıyordu: "Ali Paşa'nın ağır ve ezici politikasına nihayet vermek ve devlette bir idare-i ahrarane vaz'eylemek… Bunu için evvelâ Ali Paşa'yı ıskat ve saniyyen onun yerine usul-i cedideyi tervil ve hürriyetkar idareyi temin edici bir hey'et tedarük ve ikame eylemek…"[10]

Kendisi de Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin aktif bir üyesi olan Ebuzziya Tevfik de İbnül Emin Mahmud Kemal İnal ile aynı görüşleri paylaşıyor: "… O günkü müzakere, idare-i mutlakanın idare-i meşrütaya tahvili için ittihaz olunacak tedabir-i evleviyyeye, yani bir cemiyyet-i inkılabiyye teşkiline teşebbüs hakkında cereyan eder…"[11] Yine Tanzimat muhaliflerinin kıdemli üyesi Namık Kemal ise, Hürriyet gazetesinde yazmış olduğu bir makalede, ne istediklerini şöyle açıklıyordu: "... biz usül-i meşveret istiyoruz, meclis-i şura-yı ümmet talebindeyiz. Onda her mezhebden adam bulunacak, hükümete nezaret edecek; umum halk hürriyyet-i siyasiyyesine malik olacak..."

Her ne kadar resmi tarih tezini oluşturanlar Tanzimat aydın hareketini "iyi niyetle" başlatılmış bir hareket olarak gösterseler de, bu 'iyi niyet' tanımına katılmak pek mümkün gözükmüyor. Zira söz konusu muhalif hareket, her şeyden önce milli olmadığı gibi, halk tabanına da dayanmıyordu. Jön Türk hareketinin tüzüğü, teşkilatlanma biçimi ve mücadele sahası hep 'dış' eksenliydi. Cemiyet kuruluş felsefesini İtalyan ihtilal örgütü Carbonari'den, tüzüğünü ise Lehistan

Gizli Cemiyeti'nden almıştı. Tanzimat süreciyle saraya karşı başlayan muhalif hareket, Avrupa ülkelerinin yanı sıra, küresel Büyük Mason Locaları'nın da tam desteğine mazhar olmuştu.[12] Cemiyet üyeleri, fikirlerini toplumsal sorunların doğuşundan değil, Batılı oryantalistlerin paşa konaklarında verdiği 'ihtilal' derslerinden alıyordu.

Öyle ki, söz konusu muhalif harekete Avrupa'da yüklenen anlam ile, Türkiye'de yüklenen anlam bile birbirinden farklıydı. Muhalefet Avrupa'da "Jön Türkler" olarak tanınırken, Osmanlı'da "İttifak-ı Hamiyet Cemiyeti" olarak biliniyordu. Avrupalıların Osmanlı için düşündükleri muhalefet tarzı, farklı milletlerin yaşadığı imparatorluğa "milliyetçilik" fikirlerini aşılamak ve anayasal bir düzene geçerek rejimi değiştirmekti. Osmanlı'daki rejimin değişmesini halk istemediği için, ihtilalci yöntemlerin kullanılması kaçınılmazdı. Zira Fransız ihtilalinde değişikliği halk isterken, Osmanlı'daki yenilik ve rejimi değiştirmeye yönelik çalışmalar halka rağmen yapılmıştı. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve meşrutiyet süreçleri halk iradesiyle değil, halk iradesini gasp eden elit bir zümre tarafından gerçekleştirildi. Elbette halk desteğinin olmadığı bir rejimi yerleştirmek kolay olmayacaktı. Öncelikle halife/padişahın tüm Müslümanlar adına kullandığı egemenlik hakkı, saraydan alınıp bürokrasiye verilmeliydi. Bunu da Tanzimat süreciyle başaracaklardı.

İlk Paralel Devlet Yapılanması

Osmanlı İmparatorluğu yönetim sistemi, algı operasyonu için yazılmış tarih kitaplarında anlatıldığı gibi keyfiliğe dayanmıyordu. Osmanlı Devleti'nin yönetim felsefesi ve idari yapılanması, İslami devlet ve Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar intikal eden Türk töresine göre şekillenmişti. Beylik döneminde bile dini renge bürünen ve devletleşmeyle birlikte bünyesinde kurumsal ve bürokratik düzlemde dine büyük önem veren Osmanlı'lar, yönetimlerini en üst kademeden en alt kademeye kadar dini alanın kapsamında görmüş ve kendinden önceki İslam devletleri gibi kurumlarını İslam esasları üzerine kurmuşlardı. Elbette padişahın kanun koyma yetkisi bulunmakla birlikte; bu kanunların şeriata aykırı olmaması esastı. Osmanlı padişahları genellikle kendilerini hukukla sınırlamışlar ve hakim hukuk olan şeriattan ayrılmamaya özen göstermişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal iktidarı meşrulaştıran başlıca unsur şeriattı. Şeriatın düzenleme yaptığı bir alanda, ona bağlı kalmakla yükümlü padişahın düzenleme yapma yetkisi yoktu. Padişah, atacağı önemli adımlarda, uygulayacağı kararlarda Şeyhülislam'dan fetva almak mecburiyetindeydi. Ayrıca kanunlar, örf ve adetler padişahı da bağlamaktaydı. Daha sonra Osmanlı dönemini itibarsızlaş-

tırmak için hazırlanan tarih kitaplarında anlatıldığı gibi, padişahın tek başına mutlak bir otoritesi söz konusu değildi. Padişahın mutlak otoritesi; öncelikle şer-i kurallar, ulemanın onayı, kurulu düzen ve gelenekler tarafından sınırlandırılmaktaydı.

Osmanlı devletinde çok açık konularda bile padişahlar yalnız başlarına karar vermemiş, çeşitli divan ve kurullarla müşavere, birlikte karar verme yoluna gitmişti. Padişahlar, dönemin bilginlerinden faydalanmışlar, kararların şeriata uygunluğu hususunda Şeyhülislam'dan onay almışlardı. Başında Şeyhülislam'ın bulunduğu ulema sınıfının en önemli görevi, siyasi otorite ve iktidarın yaptıklarının, uyguladığı siyasetin İslam hukukuna uyup uymadığını denetlemekti. Yani padişahların aklına estiği gibi davranma lüksü yoktu. Padişahın örfi karar ve uygulamaların dahi İslam hukukuna uygun olması gerekiyordu. Öyle ki, Osmanlı döneminde hukukun en üstün makamı olarak tanınan Şeyhülislam'a, padişahı azletme yetkisi verilmişti. Yine Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren, devlet işlerinin yürütülmesinde birinci derece sorumlu organ Divan-ı Hümayun da önemli bir istişare kuruluydu. Devletin siyasi, idari, mali, hukuki her türlü işleri burada padişah adına görüşülüp, onun adına karara bağlanırdı.

Adli ve idari uygulamalardaki gevşeklik, bürokrasideki yapının bozulması ve Avrupa'daki sanayinin gelişmesiyle gerileme döneminin başlaması; imparatorluğu değişim ve dönüşüme zorlamak isteyenlerin eline büyük bir koz vermişti. Savaşlarla bir türlü yıkılıp parçalanamayan imparatorluk, seküler hukuk sistemi ve ulusalcı akımların bünyeye enjekte edilmesiyle yozlaştırılabilirdi. Altı yüzyıllık bir hükümranlığa son vermenin savaş yoluyla gerçekleşmeyeceğini bilen Haçlı/Siyonist ittifak, imparatorluğun yönetim sisteminin kendilerine benzetilmesiyle amaçlarına ulaşacaklarının farkındaydı. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise, 'reorganizasyon' adı altında imparatorluğun milli uygulamalarını, gelenek ve göreneklerini, hukukunu yeniden tanzim etmekten geçiyordu. İşte bu projenin adı; Tanzimat Fermanı'ydı.

Sözde halklar arasındaki eşitliği sağlamak amacıyla, bir Üst Akıl tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı, aslında ilk 'paralel devlet' yapılanmasıydı. Bu da Osmanlı'daki siyasal rejimin değiştirilmesi için atılan ilk adım demekti. İmparatorluğun içişlerine doğrudan karışabilmek için "yenilik" adı altındaki ayrıştırıcı fikirlerin Devlet-i Aliyye'ye sokulması, Tanzimat süreciyle oldu. Gerek Tanzimat Fermanı, gerekse Islahat hareketleri, imparatorluğun gerçek sahipleri, yani 'millet-i hakime' olarak adlandırılan Müslümanlar için değil; Hıristiyanları

koruma, hatta ayrıcalıklı hale getirme çabasıydı. Karma mahkemelerin kurulması, Hıristiyan halkın vermiş olduğu cizyenin kaldırılması, Hıristiyanların da mecburi askerlik statüsüne dahil edilmesi ve misyonerliğin serbest bırakılması, gayrimüslim kitlenin imparatorluk içerisinde çok daha etkili hâle gelmesine neden olmuştu.

Ancak dönemine göre 'radikal' değişiklikler olarak sayılması gereken bu tavizler, Avrupalı devletleri yine de memnun etmemişti. Osmanlı'yı Hıristiyanlaştırmak için psikolojik savaş yürüten İngiliz Büyükelçisi Stratford Canning, din özgürlüğünün hâlâ sağlanamadığını iddia edip 'Türklerin Müslüman kalarak' asla Avrupalı olamayacağını söylüyordu.[13] Elbette Stratford Canning'in 'din özgürlüğünden' anladığı şey; Protestan misyonerlere tam bir Müslüman avlama fırsatının verilmesiydi. Fransız büyükelçisi ise; Müslüman Türklerin Avrupalılaşması için Fransız dilinin, medeni kanununun ve milli eğitim sisteminin alınmasını öneriyordu. Tanzimat, gerçekte imparatorluktaki azınlıklara eşit haklar vermeyi değil, azınlıkları siyasi otoriteye ortak etme projesiydi. Zira imparatorluktaki gayrimüslimler, din ve diğer konularda zaten fazlasıyla özgürdü. Gayrimüslimlerin can, mal ve ırzları bütünüyle İslam hukukunun emniyeti altındaydı. Endüstri, tarım ve ticaret alanında büyük haklara sahiptiler.

Kelime olarak 'düzenleme' anlamına gelen Tanzimat; kavram olarak siyasi, idari, iktisadi ve sosyal hayatta topyekun bir değişimi ifade ediyor. Karakteri itibariyle yarı anayasal bir belge olan Tanzimat Fermanı, orijinal metnindeki ifadesiyle "Devlet-i Aliyyenin bidayeti zuhurundan beru ahkam-ı celile-i kuraniyye ve kavanin-i şeriyye" ile yönetilen bir imparatorluğun, söz konusu fermanla beşeri sisteme geçişi demekti. Tanzimat süreci; sadece anayasal bir döneme geçişi sağlamakla kalmamış, yeni bir nesilin ve vesayetçi bir bürokratik zümrenin doğmasına da neden olmuştu. Sözkonusu fermandan bir yıl sonra yayınlanan ceza kanunnamesiyle, Osmanlı'daki tüm tebaa eşit hale gelmişti. Buradaki "eşitlik" kelimesi günümüzde kulağa hoş ve adil gelse de, Osmanlı idari sistemi için tam bir yıkımdı. Zira Avrupalılar için Tanzimat'ın anlamı; askeri/teokratik bir temel üzerine kurulmuş Osmanlı'yı, 'ortaçağ devlet şekli'nden, bir seküler Avrupai devlet şekline inkılap ettirme hamlesiydi. İşte bu proje de, devlet içerisindeki yüksek bürokratlardan oluşturulan "paralel devlet" eliyle hayata geçirildi.

Her şeyden önce Tanzimat milli bir proje değildi. Fikirsel altyapısı ve uygulaması, Batılı devletlerin diretmeleriyle olmuştu. "İttihad-ı Anasır" diye projelendirilen bu düşünce, dönemin Batılı büyük devletlerine aitti. Fermanın Osmanlı'daki tatbikini sağlayan başta Mus-

tafa Reşid Paşa olmak üzere, hemen bütün bürokrat takımı Avrupa görmüş kişilerdi. Fermanın gerek hazırlanmasında, gerekse uygulanmasında başrol oynayan devletler, Fransa ve İngiltere'ydi. Fransa Hariciye Nazırı Juies Favre, İstanbul'daki büyükelçisine gönderdiği talimatta; "Evvelce olduğu gibi, Bab-ı Ali'ye vermekte devam edeceğimiz nasihatlerde, bütün tebaa için aynı ihtimam ve hukuku isteyerek diğer herhangi bir vasıtadan daha müessir bir surette Hıristiyanların vaziyetini yükseltmeye yardım edebiliriz"[14] diyordu.

Nitekim Tanzimat süreciyle birlikte; Osmanlı'da gayrimüslimler etkin bir konuma geldi. Vilayet Kanunu ile idari meclislere gayrimüslimlere de seçilme hakkı verildi. Osmanlı idari sisteminde önemli bir yere sahip olan "Şura-yı Devlet"e çok sayıda gayrimüslim dahil oldu. Devletin en kritik noktalarına Hıristiyanlar gelmişti. Öyle ki, dönemin Tanzimat yanlılarından Ziya Paşa bile bu durum karşısında çileden çıkmış, Tanzimat'ın üç silahşöründen biri olan Ali Paşa'ya şöyle isyan ediyordu: "Hıristiyanlardan paşalar, balalar, ulalar yaptın. Bunlardan Şura-yı Devlet, Divan-ı Ahkamı Adliye yaptın. Bunlara Hıristiyanlardan nice azalar koydun"[15] Tanzimat, Batı basınında da büyük yankı bulmuştu. Batı basını süreci manşetlere çekip alkışladı. Fransız gazetelerine göre bu vesika; "Osmanlı'nın muasır medeniyet yoluna girmesini mümkün kılacak müesseselerin temelini atmaktaydı. Bu Batı medeniyetinin bir zaferiydi"[16]

Bir Metresin Eğittiği Nazır

Osmanlı İmparatorluğu'nda okur/yazar oranının düşük olması nedeniyle, çöküş döneminden itibaren eli biraz kalem tutan, ancak Osmanlı geleneğini kavrayamamış çok sayıda ehliyetsiz kişi, Devlet-i Aliyye'nin önemli mevkilerinde görev aldı. Halktan kopuk, kendi kültür ve medeniyetini küçümseyen, Batı tarzı yaşamı kabul etmekle imparatorluğunun kurtulacağına inanan bir bürokrasi zümresi türemişti. Adam yokluğundan (kaht-ı rical) imparatorlukta altı kez sadrazamlık yapan, Hariciye Nazırlığı'nda bulunmuş, yine birden fazla Paris ve Londra büyükelçilikleri yapmış olan Mustafa Reşid Paşa, bu 'ezik güruhun' tipik numunesiydi. O, Avrupa'nın yetiştirip Osmanlı'ya hediye ettiği uydu bürokratların en kıdemlisiydi. Dönemindeki devlet adamlarının hemen hepsi medrese eğitiminden geçmesine rağmen, Mustafa Reşid Paşa bu eğitimi tamamlayamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet adamı olmanın en önemli şartlarından biri, Arapça ve Farsça eğitimi almış olmaktı. Mustafa Reşid Paşa için bu hiç sorun olmadı. Avrupalı dostları sayesinde bu engeli aşıp sarayın yolunu tuttu. Sonra da ülkenin en önemli görevlerinden olan sadrazamlık ve Hariciye Nazırlığı gibi yüksek mevkilere de yine Avrupalı dostları sayesinde geldi.

Mustafa Reşid Paşa, memuriyet hayatına girdikten sonra kariyer basamaklarını hızla yükselmeye başladı. İngiliz Büyükelçisi Stratford Canning, onu henüz Avrupa'ya gitmeden önce keşfetmişti. Ancak paşanın yükselmesi Osmanlı topraklarında değil, Avrupa'da başlayacaktı. Mustafa Reşid Paşa, önce Fransız elçiliğine atandı. Bu görev, onun için dönüm noktası olmuştu. Avrupalı gibi yaşamayı, Avrupalı gibi düşünmeyi en az Avrupalılar kadar benimsedi. Benimsemek de ne kelime, Fransızların kafasındaki Türk imajını sarsacak kadar Batılı yaşıyordu! Hele o Fransa'da düzenlediği balolar, şenlikler yok muydu? Fransız elitleri, onun davetlerini büyük bir sabırsızlıkla bekler, ilgiyle katılırdı. Davetlerdeki içki servisleri ve Mustafa Reşid Paşa'nın lüks yaşam tarzı, tam bir Avrupalı gibiydi. Ama tek bir sorunu vardı: Fransız dilini bilmemek… Değişen bütün yaşam tarzının ardından, kendisiyle ilk defa tanışan hiçbir Fransız, onun Türk olduğunu anlamamalıydı. Anadili gibi Fransızca öğrenmek istiyordu. Ama nasıl?

Mustafa Reşid Paşa, Fransız dilini nasıl öğreneceğini düşünürken aklına birden sık sık görüştüğü, şenliklerine davet ettiği Fransız edebiyat eleştirmeni Jules Janin gelmişti. Tavsiyesini sordu. Ondan bir Fransızca öğretmeni tavsiye etmesini rica ediyordu. Janin, Fransızca'nın yaşlı bir öğretmenden değil, genç bir kadından öğrenilebileceğini vurguladıktan sonra: "Bir metres en iyisidir" diye öneride bulunmayı da ihmal etmiyordu. Sonra onu Paris opera yıldızlarından Matmazel N. ile tanıştırdı.[17] Bu durum Mustafa Reşid Paşa'nın çok hoşuna gitmişti. Metresiyle geçirdiği günler, aynı zamanda Avrupa tarzı bir yaşamı da öğrendiği günlerdi. Tanzimat'ın yıldızı, elbette bu 'metresten' yalnızca lisan öğrenmedi. Fransa'nın içtimai hayatı, edebiyat ve sanat hareketleri hakkında daha pek çok şey de öğrenmişti.

Temsil ettiği ülkenin şeriatla yönetildiğini unutan büyükelçi, 'dil öğrenme' bahanesiyle metres hayatı yaşadığı kadınla artık her gün operaya gidiyor, Paris'in en lüks eğlence mekanlarında boy gösteriyordu. Paşa, sonunda bu kültürlü(!) metrese aşık olmuştu. O'nun için Fransızca şiirler bile yazdı.[18] Paşa, bu kültürlü metresten almış olduğu yaşam tarzının imparatorlukta da aynen uygulanabilmesi için, gerekli adımları atmaktan geri kalmayacaktı. Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı sokaklarındaki fahişe sayısındaki büyük artışta bu ilişkinin etkisi oldu mu bilinmez ama, özellikle Avrupalıların uğrak yerleri olan bölgelerden başlamak üzere, fahişelerin ve fuhuşhanelerin giderek yaygınlaştığının görülmesi[19] bir gerçekti. Öyle ki, Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde fuhuşhanelere hukuki statü vermek zorunda bile kalmıştı.

Londra'da Oturan Hariciye Nazırı

Tanzimat devrinin baş mimarı Mustafa Reşid Paşa, Londra ve Fransa büyükelçilikleri sırasında Batının 'ışıltılı' yaşamını yakından görmüş, Fransa'da Auguste Comte, İngiltere'de ise Lord Stratford Canning'le yakın dostluklar kurmuştu. Mustafa Reşid Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin geri kalmasının başlıca sebebi; 'eski tarz idareyi devam ettirmiş olmasından' kaynaklanıyordu. Bu yüzden, Avrupa'daki parlamenter sistemin kısmen de olsa, Osmanlı'da uygulanmasını kafasına koymuş ve gönderdiği raporlarla padişahı etkilemeye çalışmıştı.[20] Henüz Fransa elçiliği sırasında Padişah II. Mahmud'a gönderdiği bir raporda; yeni bir hukuk sisteminden bahsedip Avrupa düzenini savunuyordu.[21] O, yönetimsel boşlukların yaşandığı ve ekonomik olarak dibe doğru giden bir siyasi ortamda, 'yeni' fikirlerin kolayca empoze edilebileceğini çok iyi biliyordu. Sonuçta padişahı etkilemeyi de başarmıştı. Mustafa Reşid Paşa'nın bu gayretli faaliyetleri, zaten 'yeniliğe' açık olan II. Mahmud'un dikkatini çekmiş, nitekim onu hariciye nezaretine tayin etmişti.

Ancak ortada garip bir durum vardı. İngiltere'de büyükelçi olan Mustafa Reşid Paşa, Dışişleri Nazırlığı da uhdesinde olduğu halde, yine bu görevine devam edecekti. Yani koskoca bir imparatorluğun dışişleri bakanı, başkent İstanbul'da değil, Londra'da ikamet ediyordu. Mustafa Reşid Paşa, hariciye nazırı olur olmaz derhal "yenilik" faaliyetlerine girişmişti. Geniş bir reform paketi hazırlayarak padişah II. Mahmut'a sundu. Daha bu tarihlerde bile "Tanzimat-ı Hayriye" tabiri kullanılmaya başlanmıştı. Hatta Tanzimat-ı Hayriye'nin her türlü şartları ile mali yönü düşünülerek tahsisat bile ayrıldı. Sadece ilan edilmek için uygun bir zaman bekleniyordu.[22] Fakat Mustafa Reşid Paşa gibi 'uydu' bir bürokrat olmayan Akif Paşa, batılılaşmanın önünde büyük bir engeldi.

Osmanlı'nın ilk Hariciye Nazırı'ydı Akif Paşa. Yaşadığı ülkenin kültürünü iliklerine kadar çekmiş, kompleksi olmayan, tam bir Anadolu aydınıydı. İngiliz Büyükelçisi Stratford Canning ve onun uydusu Mustafa Reşid Paşa'yı hiç sevmezdi. Yabancıların imparatorluğun içişlerine olur olmaz karışmaları zoruna gidiyordu. Ancak devir, Mustafa Reşid Paşa ve ona kapıları sonuna kadar açan yabancı bürokratların devriydi. Akif Paşa, Dahiliye Nazırı olarak 'reform' çalışmalarının önünde koca bir engeldi. Tanzimat'ın 1837'lerde ilan edilmesini engellemişti ama, Canning ve Mustafa Reşid Paşa'nın gazabından kurtulmayı başaramamıştı. Kadıköy'de silahla bir çocuğu yaralayan, Herald gazetesi muhabiri William Churchill'i tutuklatınca görevden alınmıştı.

Öteden beri Osmanlı'nın içişlerine karışmak için fırsat kollayan İngiltere, Mustafa Reşid Paşa gibi bir 'Batı aşığı' genç bürokratı keşfetmekte gecikmemişti. Daha sonra Bab-ı Ali nezdinde İngiliz büyükelçisi olacak olan Lord Stratford Canning, İngiltere Büyükelçiliği yapan Mustafa Reşid Paşa ile çok yakın dostluklar kurdu. Canning, öncelikle onun masonluğa geçmesini istiyordu. Öyle de oldu. İskoçya Mason Locası'na gidilerek masonluğa da birlikte adım atmışlardı.[23] Sultan Abdülmecid, devleti zor durumdan kurtarmak için çareler ararken, Mustafa Reşid Paşa gibi hem eli kalem tutan, hem de Avrupa görmüş bir bürokratın sadece İngiltere'ye lazım olmadığını fark etmişti. Padişahın çevresinde kümelenen 'mason çemberi' Osmanlı'yı kurtaracak çarenin 'yenilik' olduğunu haykırdığına göre; başka yol var mıydı? Mustafa Reşid Paşa, dış devletlerin desteğini sağlayacak biri olarak padişaha altın tepside sunuldu. İngiltere'nin parlattığı bu genç bürokrat, tam da aranan taze kandı. İngiltere de zaten onu istiyordu.[24] Bu görev için hazırlanan Mustafa Reşid Paşa, padişahı bir ıslahat programının gerekliliğine inandırmakta gecikmedi. 3 Kasım 1839 yılında Sultan Abdülmecid'in tecrübesizliğinden faydalanılarak, Mustafa Reşid Paşa'nın gayretleriyle Tanzimat Fermanı ilan edildi.

Artık yeni bir dönem başlamıştı. Mustafa Reşid Paşa, yetiştirdiği Mehmed Emin Ali Paşa ve Keçecizade Mehmed Fuad Paşa ile birlikte; Tanzimat dönemi boyunca saray karşısında bürokrasinin egemenliğini elinde tutmayı başardı. Mustafa Reşid Paşa, devletin ayakta durabilmesi için 'reform' çabalarının sürmesi, padişahın bu konuda istek ve irade sahibi olması, yabancı devletlerin de padişahı desteklemeleri gerektiğine inanıyordu.[25] Yeni görevine de hızlı başlamıştı. Yapmayı düşündüğü 'reformları' Londra'da elçi olarak bulunurken tanıştığı yakın dostu Stratford Canning ile istişare ediyordu. Canning, Osmanlı'nın ekonomik yapısını İngilizler ellerinde tuttuğu için, öncelikle yabancıların can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istiyordu.

Mustafa Reşid Paşa, bunlara 'şeref ve haysiyetin korunmasını' da eklemişti.[26] Şüphesiz Mustafa Reşid Paşa'nın akıl hocası sadece Stratford Canning değildi. Fransa Büyükelçiliği yaptığı dönemde kendisine ateist ve din aleyhtarlığının doruk noktası olan 'pozivitizmi' aşılayan eski dost Auguste Comte'tan da mektuplar geliyordu. Sık sık Mustafa Reşid Paşa'ya mektup yazarak ona ateist ve din aleyhtarı bir felsefe aşılamaya çalışan Auguste Comte, bir mektubunda şöyle diyordu: "...Müslümanlar faydasız olan bir siyasi birlik fikrinden vazgeçerlerse (İslam birliğinden) Osmanlı İmparatorluğu'nun lüzumlu görünen dağılışından üzüntü duymayacaklar, tersine olarak, geçici hakimiyetlerinin vermiş olduğu kazançlarını sınırlayan sosyolojik

kanun tatbikatını görmüş olacaklardır. Aynı zamanda Osmanlı şefleri hâlâ kendilerinden daha az mütecanis bir devletin müstakbel istilaları ile ilgili ve kendiliğinden bir dağılmaya tamamen boyun eğmiş olarak hayali de olsa felaketli ve korkunç endişelerden milletlerini kurtulmuş göreceklerdir. Politik tesirler, ancak İslam dininin temel ruhuna göre, umumi efkarın ve örflerin beraberliğini sağlamak ve sağlamlaştırmak gayesine mutaf olduğu içindir ki, Osmanlı'lar yakın bir gelecekte Tanrı yerine hümaniteyi benimsemek sureti ile bu büyük gayenin hedefine en kısa yoldan ulaşacağını göreceklerdir."[27]

Auguste Comte'un Mustafa Reşid Paşa'ya yazdığı bu öneriler, aslında Tanzimat'ın şifrelerini de içinde barındırıyor. Öyle ki Comte, doğrudan Osmanlı halkının İslam ahlakından uzaklaşıp pozitivizmi benimsemesini tavsiye ediyordu. Yani daha açık söylemle, imparatorluk idaresi şeriat yönetiminden vazgeçmeliydi. Böylece "faydasız olan siyasi birlik fikrinden" yani Osmanlı'nın ve dünya Müslümanlarının birliği düşüncesinden vazgeçilmiş olacaktı. Daha önemlisi, Comte, Osmanlı halkına Allah yerine, 'hümaniteyi' benimsemelerini tavsiye diyordu. Comte'un önerdiği bu görüş, masonluğun temel felsefesi olan 'seküler hümanizmin' ta kendisiydi.

İşte bu ön fikirlerle hazırlanan reform taslağı, 'Tanzimat Fermanı' olarak uygulama alanına çıktı. Fikir babası Mustafa Reşid Paşa olan bu fermanı yayınlamakla padişah, "kendi vatandaşlarına ve yabancı devletlere karşı bir yükümlülük altına" girmiş oluyordu. Mustafa Reşid Paşa'nın kol kanat gerdiği yazar İbrahim Şinasi, bu durumu bir beyitle özetleyecekti: "Bir ıtıknamedir insana senin kanunun, bildirir haddini sultana senin kanunun". Tanzimat Fermanı'nın ilanı, Batılı büyük devletler, özellikle de İngiltere ve Fransa için çok önemliydi. Bu "reform" hareketi, rejimin değişmesi adına surda açılmış bir gedik demekti. Şimdilik parlamenter bir sistemden açıkça bahsedilmesinden çekinilse de, asıl amaç, teokratik idare şeklini anayasal sürece dönüştürmekti. Zira Tanzimat sonrası Batılı devletler, Osmanlı'da bir 'meşruti' yani parlamenter sistemi dillendirecek her türlü fikri ısrarla destekleyecekti. Nedeni ise, imparatorluk içerisinde yaşayan Hıristiyanları yönetime ortak etmekti.

Eğer parlamenter bir sisteme geçilirse; meclise seçilen mebusların çoğunluğunu Hıristiyanlar oluşturabilirdi. Böylelikle hem Osmanlı'nın rejimi değişecek, hem de Batılı devletler istedikleri kanunları çıkartabilecekti. Bu ferman aynı zamanda yabancı devletlerle diyalogda asgari müşterek zemini oluşturdu. Fermanın yayımlanmasıyla birlikte, eskiden beri zaten özgürlüklerini yerli halktan daha iyi kullanan azınlıklar güçlendi. Milliyetçilik fikirleri belirdi,

yükselmeye geçti. Daha önemlisi; yabancı ülkelerin, Osmanlı'nın içişlerine doğrudan müdahale etme imkanı doğmuştu. Zira sözde vatandaşların "can ve mal güvenliğinin sağlanması" için ilan edilen ferman, iktidarı saraydan alıp bürokrasiye vermişti. Bu, 600 yıllık bir geleneğin, bir rejimin değişmesi anlamına geliyordu. Dönemin bürokratlarının ekseriyetinin masonlardan oluştuğu düşünülürse, Auguste Comte'un Mustafa Reşid Paşa'ya yazmış olduğu mektup daha bir anlam kazanmış oluyordu.

Majestelerinin En Sadık Hizmetkarı

Fransa büyükelçiliği sırasında Avrupa ve Batı kültürünü yakından tanıyan Mustafa Reşid Paşa, bu görevden sonra Londra elçiliğine atanmıştı. Osmanlı bürokrasisi içerisinde kendine sadık bir ekip kurmak isteyen İngilizler için, bu kaçırılmaz bir fırsattı. Üstelik ülkelerine atanan sadece sadık bir elçi değil, Osmanlı hariciyesi'ni de ayaklarına getiren bir nazırdı. Mustafa Reşid Paşa, Londra'ya elçi tayin edilmesinden bir yıl sonra, Hariciye Nazırı da olmuştu. Yani Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı devlet yönetiminin en önemli bakanlığını ülkenin dışında, Londra'da yürütecekti. Uzun yıllar Türkiye'de İngiltere Büyükelçiliği yapan Lord Stratford Canning, Mustafa Reşid Paşa'yı 'Amedlik' yaptığı 1829 yılından beri tanıyordu. "Nazırlar arasında politikaca ve ruhça en iyi anlaştığımız devlet adamı Mustafa Reşid Paşa idi" diyen Canning, Londra dostluklarını ise şöyle anlatacaktı: "Daha sonra sultanın elçisi olarak Londra'ya geldi, orada tanışıklığımızı ilerlettik. Türkiye'de devrim hareketleri konusunda bana açıldığını iyi hatırlıyorum. Yeniçeri Ocağı'nın yıkılmasıyla açılan yeni politika vadisinde faal bir rol oynamak kararında olduğu belliydi"[28] Mustafa Reşid Paşa'nın Londra elçiliği sırasında Cannnig onu Dışişleri Bakanı Lord Palmerston ile de tanıştırdı. Türkiye'de görev yapığı yıllarda Mustafa Reşid Paşa ile olan yüksek işbirliğinden bahsetti. Sonra da Palmerston'ın ona yakın ilgi göstermesini tembihledi. Zira Mustafa Reşid Paşa eliyle Osmanlı'da yapacak daha çok icraat vardı.

Osmanlı İmparatorluğu, 1826'dan beri kendi ihtiyaç duyduğu yerli hammaddelerin yabancı tüccarlar tarafından yurtdışına çıkarılmasını önleyen 'yed-i vahid' yani tekel sistemini uygulamaya koymuştu. Bu sistem, İngiltere'nin çıkarlarına tersti. Bu yüzden İngilizler kendilerine Osmanlı topraklarında ayrıcalıklar verilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na sürekli baskı yapıyordu. Şimdi Osmanlı'nın Dışişleri Bakanlığı da kendi ülkelerine taşındığına göre; bu ayrıcalığı elde etmenin tam zamanıydı. Öyle bir hamle yapılmalıydı ki; hem Mustafa Reşid Paşa'nın Osmanlı'daki reytingi yükseltilmeli, hem de Osmanlı yönetimi minnet duyacağı bir 'iyiliğin' altına sokulmalıydı. Bu Fırsat, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla ayaklarına

gelmişti. Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırmak için İngilizlerden yardım istedi. İngilizler zaten böyle bir yardım talebinin geleceğini önceden bildikleri için, plan devreye sokulup isyan bastırılmıştı.

Kriz çözülmüştü. Ancak bu hizmet karşılığında İngilizlerin ne isteyeceğini de Mustafa Reşid Paşa biliyordu. Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, anlaşma öncesinde İstanbul elçisi Canning'e "Sultanın tebaasının servet ve refahları artacak, sanayi önemli gelişme gösterecek. Türkiye bu anlaşmayla Batı uygarlığına girecek. Bunu gereken kişilere anlat." talimatını göndermişti. Şüphesiz Canning'in bunu 'ilgili' kişilere anlatması hiç de zor olmayacaktı. Anlatacağı kişi belliydi. Mustafa Reşid Paşa, eline ayağına kapandığı Canning'in bir dediğini iki etmemek için her şeyi yapmaya dünden razıydı. Nitekim bu yardıma karşılık, İngiltere'ye ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar tanıyan bir 'ticaret konvansiyonu' Mustafa Reşid Paşa'nın ev olarak da kullandığı Baltalimanı'ndaki devlete ait yalıda imzalandı. Konvansiyon, 8 Ekim 1838'de Kraliçe Viktorya, bir ay sonra da Sultan II. Mahmut tarafından onaylandı. Öyle ki, Osmanlı ekonomisini bütünüyle yıkıp İngiltere'ye bağlayan bu anlaşma, İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston tarafından 'şaheser' olarak nitelendirilecekti.[29]

Ekonomik bağımlılıktan sonra, sıra şimdi siyasi bağımlılığa gelmişti. İngiltere Osmanlı için yine çok 'cazip' bir teklif sundu: Türkiye Avrupa Konseyi'ne alınacak, Avrupa devletler hukuku ona da uygulanacaktı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupa'nın garantisi altına alınacaktı. Tabii Osmanlı'nın Avrupa Konseyi'ne alınabilmesi için, bazı reformların yapılması gerekiyordu. Bunu yapabilmek için de, önce "insan hakları ve hukuk sistemi" batı normlarına uydurulacaktı. Tabi Batılılar için "insan hakları" demek, imparatorluk içerisinde yaşayan Hıristiyan, Ermeni ve Rumların, Müslüman tebaa ile aynı haklara sahip olması demekti. Zira Hıristiyan azınlığa tanınacak ayrıcalıklarla, ecnebiler ekonomik ve siyasi anlamda Müslüman tebaadan daha üstün konuma gelmiş olacaktı. İşte bu talepleri yerine getirmek için Mustafa Reşid Paşa ve Lord Canning, Tanzimat Fermanı'nı Londra'da hazırlamaya başlamıştı. Padişahı ikna etmek ise hiç de zor olmayacaktı. Ne de olsa, Sultan Abdülmecid 17 yaşında toy bir delikanlıydı. Ancak Mustafa Reşid Paşa'nın yine de bazı tereddütleri vardı. Nasıl olmasın ki, koca bir imparatorluğun ekonomik haklarını İngiltere'ye devretme anlaşması onun eseriydi. Dolayısıyla öncelikle "can güvenliğini" garanti altına alması gerekiyordu.

Mustafa Reşid Paşa, Londra'da Canningle baş başa verip Tanzimat hazırlıkları yaparken, onu bu görevlere getiren II. Mahmut ihaneti

fark etmişti.[30] Mustafa Reşid Paşa'nın İngilizlerle ittifak teşebbüsü, padişah tarafından devletin menfaatleriyle 'bağdaşmaz' bulunduğu için kabul edilemezdi. Padişah, Mustafa Reşid Paşa'nın açıkça 'vatanına ihanet' ettiğini düşünüyordu. Nitekim Mustafa Reşid Paşa İngiltere'deyken, Sultan II. Mahmut onun idamını emretti. Ancak Mustafa Reşid Paşa'nın saraydaki 'derin kulakları' durumu kendisine çoktan bildirmişti bile. Bu yüzden ki Mustafa Reşid Paşa, İstanbul'a geri çağrılmasına rağmen, hasta olduğunu bahane ederek dönüşünü geciktirecekti. Bu arada, Sultan II. Mahmud, Mısır valisinin orduları Güney Anadolu'da harekat halindeyken öldü. Bu beklenmedik ölüm, Mustafa Reşid Paşa'nın kurtuluş fermanıydı. Tehlikenin ortadan kalktığını hisseden Mustafa Reşid Paşa, derhal İstanbul'a döndü. Sultan tarafından paşanın ipinin çekileceği anlaşılınca, onun koruyucu meleği Cannning de telaşa kapılmıştı. Gerisini Canning'den dinleyelim: "Sultan yakınlığımızı kıskanıyor olmalıydı. Yahut fitnecinin biri Sultan'ın zihnini bulandırmış olacak. "Mustafa Reşid Paşa ile pek sevişiyorsunuz" dedi bana bir gün. "Öyle efendim" dedim "Sevişiriz kendisiyle. Majestelerinin en sadık, en elinden iş gelir hizmetkarlarından biri olduğu için tabii." Bu ilişkiler Mustafa Reşid Paşa'nın tüm siyasi hayatını şekillendirecek ilişkilerdi. Bundan sonra imparatorluğun yönetimi, İngiliz büyükelçisi ve onun ülkedeki 'uydusu' Mustafa Reşid Paşa eliyle yürütülecekti.

Londra'da Tanzimat hazırlıkları başlamıştı başlamasına da, Reşid Paşa nereden başlayacağını bir türlü bilemiyordu. Altı yüz yıllık bir rejimi değiştirmek kolay bir iş miydi? 'Can ve mal' güvenliğini garanti altına almalıydı. Yoksa devrim, çocuklarını yiyebilirdi. Üstelik bir önceki padişahın kendisi hakkında vermiş olduğu bir idam kararı, bir de üzerinde 'vatan hainliği' yaftası vardı. Mustafa Reşid Paşa, soluğu Canning'in yanında almıştı. Gerisini Canning anlatıyor: "... Reşid Paşa, bu işe nerden başlanması gerektiğini sordu. 'Ta baştan' diye cevap verdim. 'Nasıl baştan' diye sorusunu tekrarladı. 'Tabii can ve mal emniyetinden' dedim. 'Şeref ve haysiyetin de emniyet altına alınması gerekmez mi? diye sordu. 'Şüphesiz' dedim. Yalnız şeref ve haysiyetten ne anladığını kavrayamamıştım. Sonra Türklerde hangi sınıftan, hangi rütbeden olduğuna bakılmaksızın falaka uygulandığı aklıma geldi. Bunun üzerine bu noktada yerden göğe kadar haklı olduğunu belirttim. Bunu boşuna söylememişti. Nitekim yeni ceza kanununda bu gibi cezalar ortadan kaldırıldı." Mustafa Reşid Paşa, daha önce yapmış olduğu 'ihanetlerin' yanı sıra, Tanzimat'ın da benzer bir uygulama olacağını düşündüğünden, 'şeref ve haysiyetinin' yani canının korunmasını ısrarla talep ediyordu. Mısır krizi sırasında İngilizlere verdiği tavizler ihanet olarak yorumlanıp idamın eşi-

ğine gelen Mustafa Reşid Paşa, bu olaydan öylesine korkmuştur ki, Canning ile Tanzimat'ı görüşürken ilk işi kendi canını güvence altına almak olmuştu.

Tanzimat Fermanı'nın okunması için de pazar günü özellikle seçilmişti. Zira pazar, gayrimüslimlerin tatil günüydü ve ferman doğrudan onları ilgilendiriyordu. Rum ve Ermeni patrikleri, Yahudi hahamı, büyükelçilikler, yabancı muharrirler ve reformcu paşalar… Hepsi oradaydı. Ancak hakkında önemli kararlar verilen 'millet-i hakime' yani Türk ve Müslüman halk orada değildi. Osmanlı'nın 'yenileşmesi' ve 'demokratikleşmesi' için yapıldığı söylenen fermanın Türklere duyurulup duyurulmamasının pek de önemi yoktu! Zaten Mustafa Reşid Paşa'nın en büyük korkusu, fermanı Türk ve Müslümanların dinlemesi değil miydi? Zira Tanzimat Fermanı'nın azınlıkları koruyup, Müslüman ve Türkleri ezmek anlamına geldiğini en iyi bilen yine Mustafa Reşid Paşa'dan başkası değildi. Öyle ki, 3 Kasım 1839 sabahı evinden çıkarken, ev halkıyla helalleşmeyi de ihmal etmemişti.[31] O günün akşamı evine sağ salim döneceğinden emin değildi. Ancak verilen söz mutlaka yerine gelmeliydi. Her ne kadar fermanda geçen 'suçu ve ağır kusuru görülen yüksek dereceli memurların idam edilmesinin kaldırılması' maddesi Mustafa Reşid Paşa'nın can güvenliğini sağlamak için konulmuşsa da, zemin kaygandı. Mustafa Reşid Paşa, fermanın birer nüshasını dost gördüğü Avrupa devletlerinin İstanbul'daki sefirlerine göndermeyi de zaruri görmüştü.[32]

Tanzimat ile Gelen İflas

İmparatorluğun kötü gidişatına dur demek için bir 'çare' olarak görülen Tanzimat süreci, sorunların daha da büyümesine neden olmuştu. Zira Tanzimat sonrası uluslararası sorunlar birbiri ardına patlak vermeye başladı. İlk sorun, Boğazlarla ilgiliydi. 1833 Hünkar İskelesi Anlaşması ile, 'Boğazların kapalılığı' prensibi kabul edilmişti. Bu anlaşmanın süresi, 1841 yılında doluyordu. Sonuçta Osmanlı diplomasisi, Boğazların kapalılığını uluslararası garantiye bağlamak amacıyla, Batılı devletlerin katıldığı bir sözleşmeye razı oldu. Karşılığında ise, Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği kalktı.[33]

Bu uluslararası çözüm, Batılı devletleri cesaretlendirmişti. Osmanlı Devleti'nin sorunlarına daha fazla müdahale eder hale geldiler. Daha henüz Tanzimat Fermanı ilan edileli bir yıl olmuştu ki, Yahudiler Şam'daki Hıristiyan-Yahudi çatışmalarını bahane ederek, Osmanlı topraklarındaki Yahudiler için uluslararası garantörlük istiyordu. İmparatorluk içerisinde yaşayan bütün ecnebiler, Tanzimat Ferman'ından almış olduğu cesaretle kendi milletlerine çıkar sağ-

lama derdine düşmüşlerdi. Nitekim Tanzimat Fermanı'yla birlikte; Kudüsteki 550 olan Yahudi sayısı 5 bin 500'e çıkmış, bu rakam Filistin çapında 10 bini aşmıştı. Çok geçmeden Lübnan olayları da patlak vermişti. Adeta bir dinler ve mezhepler mozaiği olan Lübnan'ın huzuru çok hassas dengelere dayanıyordu. Nüfus olarak ağırlıklı gruplardan Maruniler ve Katolikleri Fransa himayesine almıştı. İngiltere ise, Fransa'yı dengelemek amacıyla giriştiği misyonerlik faaliyetleriyle Dürziler arasında Protestanlığı yayıyordu. Böylelikle Lübnan'da bir Katolik-Protestan çekişmesi yaşanmaya başladı. Olayın ulaştığı boyutlar, sorunun uluslararası bir hal almasına yetmişti. Artık Batılı devletler Osmanlı'nın içişlerine eskisinden çok daha fazla karışır hale gelmişti.

Olaya ilk müdahale eden Fransa Dışişleri Bakanı François Guizot oldu. Paris'teki Osmanlı elçiliğine giderek durumu protesto etti. Gerekli düzenlemelerin acilen yapılmasını istiyordu. İngiltere'yi rahatsız eden durum ise, Müslümanların din değiştirmeleri önündeki yasal engellerdi. Zira Müslüman tebaadan din değiştirenler (mürted) şeriat kuralları gereği cezalandırılırdı. Osmanlı yönetim sistemi olan şeriata göre, din değiştirenlere çeşitli uyarılar yapıldıktan sonra eğer hâlâ bundan vazgeçilmez ise, ölüm cezası uygulanıyordu. İşte bu yasak, misyonerlik önünde büyük bir engeldi. İngiliz Büyükelçisi Stratford Canning, Hariciye Nazırı Sadık Rıfat Paşa'yla görüşerek "Avrupa'da kalmak istiyorsanız din yüzünden kan dökmeğe son vermelisiniz." diyordu.

Bu çıkış, nazikçe "Artık ülkenizdeki şeriat kanunlarını kaldırma zamanı geldi" anlamı içeriyordu. Ancak bu istek karşısında Sadık Rıfat Paşa'nın tepkisi sert olacaktı. Mustafa Reşid Paşa'nın ekibinden olmasına rağmen, ecnebilerin bu radikal isteği Rıfat Paşa'ya bile ağır gelmişti. Paşa, İngiliz elçisine şöyle diyordu: "…Siyaset alanında Avrupa'nın öğütlerini daima saygı ile karşılayacağız. Fakat din konusunda bağımsızlığımızı saklamağa kararlıyız. Din, kanunlarımızın temeli, hükümetimizin esas ilkesidir. Değil biz, padişah bile bu alanda en ufak bir değişiklik yapamaz. Vicdanımızı sızlatan tasarrufları engelleyeceğimize dair size söz vermek isteriz ve veririz. Fakat hukukumuzun temel direklerinden birini lağveden bir emirname isterseniz iktidarımızı kökünden baltalamış olursunuz, halkımızdaki itaat duygusunu yok edersiniz. Huzurumuzu istiyoruz derken imparatorlukta ayaklanmaların çıkmasına yol açarsınız..."[34]

Avrupalı devletler, reform politikalarını desteklerken elbette bir karşılık bekliyordu. Mustafa Reşid Paşa'yı hazırlayarak Tanzimat'ı ilan ettiren Stratford Canning, bunu nazik bir dille hatırlatmaktan

geri durmayacaktı: "... İngiltere Saltanat-ı Seniyye hakkında sürekli iyi niyetlerini dile getirmekte, Devlet-i Aliyye'nin mutluluğunu politikasının temeli saymaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti, Mısır sorununu İngiltere'nin yardımı ile atlatabildi. Bu nedenle İngiltere'nin sözüne kulak vermemek doğru değildir..."[35] Stratford Canning'in konunun peşini bırakmaya hiç niyeti yoktu. Sonunda Fransız Elçisi Bourqueney ile birlikte, mürted (din değiştirme) davalarına itiraz etme hakkı tanıyan bir ferman yayınlatmayı başaracaktı. Çabalarını sürdüren Canning, 1845 yılında Kudüs'te bir Protestan kilisesi kurulmasını da sağladı. 1850 yılında ise, Protestanlara millet olma hakkı tanınarak, Osmanlı millet sistemi içine dahil edilmesi sağlandı.[36] Sonuçta, Tanzimat'ın gerçek efendileri bir kez daha kazanmıştı.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması'yla, Osmanlı İmparatorluğu bir Avrupa devleti sayıldı. Artık Osmanlı topraklarının bütünlüğünü Avrupalılar koruyacaktı. Bunun anlamı şuydu: Osmanlı devleti, bağımsız bir devlet olma niteliğini dolaylı olarak kaybetmişti. Avrupalılar, asıl çirkin yüzlerini bundan sonra göstereceklerdi. Balkanlarda ayaklanmalar, Cidde ve Suriye'de olaylar çıktı. Balkan ülkeleri bağımsızlık yolunda büyük adımlar attılar. Girit elden gitti. Tarihin seyri değişti, üstünlük Avrupalıların eline geçti. Osmanlı devlet geleneği büyük ölçüde değişti. Devlet-i Aliyye, Mısır valisine bile söz geçiremeyecek duruma gelmişti. Osmanlı ekonomisi tamamen Avrupa'nın uydusu oldu.[37] Tanzimat'ın açtığı 'serbest ticaret' devri, zaten kötü olan imparatorluğun ekonomisini çökertti. Çöküş hızlanarak parçalanıp yok olmaya doğru gitti. "Türkiye'yi Avrupa'da tutmak için Avrupa'yı Türkiye'de tatmin etme" politikası ile yola çıkan Mustafa Reşid Paşa'nın açtığı çığır, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesine kadar gidecekti.

Uşakların Efendisi

Pek çok tarihçi tarafından 'Lord Stratford Canning' ismine sıkça rastlanmasına rağmen, her nedense bu 'etki' ajanı sürekli görmezden gelindi. Oysa Canning öldüğünde, İngilizler onun mezar taşına "İngiltere'nin Doğudaki Sesi" diye yazacaktı. Dahası, imparatorluğun başkentinde dönen bütün dolapların altında hem onun parmağı vardı, hem de Üst Aklın Osmanlı'daki en büyük temsilcilerinden biriydi. Mesela Tanzimat'la oluşturulan "paralel devlet" yapılanması onun eseriydi. Mustafa Reşid Paşa eliyle devletin yüksek kademelerine yerleştirdiği bürokratlar sayesinde, istediği uygulamaları kolaylıkla yaptırabiliyordu. Öyle ki dönemin Vezir-i Azamları ve Bab-ı Ali memurları, onun karşısında el pençe divan duracak kadar korkarlardı[38] kendisinden. Stratford Canning, gerek Tanzimat öncesinde, gerekse sonrasında elde ettiği Osmanlı bürokratları sayesinde imparatorlu-

ğun siyasetini etkileyen, yönlendiren en önemli kişilerden biriydi. Bütün bunlara rağmen Canning'in 'görmezden' gelinmesinin sebebi; resmi tarih tezi oluşturulurken geçmişin karanlık noktalarının örtülmek istenmesinden kaynaklanıyordu. Zira Tanzimat'la başlayıp, cumhuriyetin ilanına kadar devam eden 'değişim ve dönüşüm' sürecinin dayandığı temel felsefe, Canning'e kadar uzanıyordu. 'Koca' Mustafa Reşid Paşa ve 'Hürriyet Abidesi' Mithat Paşa'nın bir 'yabancı efendisi' olduğu bilinmemeliydi.

Mustafa Reşid Paşa'yı parlatıp, Osmanlı'daki bütün yüksek mevkilere o getirmişti. Getirmekle kalmadı, yıllarca iktidarda kalmasını sağladı. Mustafa Reşid Paşa da bu hizmetlerinin karşılığında, görevde olduğu sürece onun sözünden hiç çıkmadı. İmparatorluk içerisinde 'halka rağmen halkçılık" yapan, milli olmayan düşünceleri tepeden halka zorla benimseten, kısacası vesayetçi bir zümrenin türemesini sağlayan ondan başkası değildi. Gerçi Canning, aynı dönemin bürokratları, daha doğrusu Tanzimat'ın en önemli 'emir kulları' Ali Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa'yı pek sevmezdi. Ama, 'höt' dediği zaman her iki paşanın da yürekleri oynardı. Onlar da en az Mustafa Reşid Paşa kadar Batı taklitçisi ve tepeden inmeciydi. Tek farkları, İngiltere'den daha çok Fransa aşığı olmalarıydı.[39] Asıl adı Mehmet Emin olan Ali Paşa, Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde toplam sekiz yıl üç ay on dokuz gün sadrazamlık yaptı. Osmanlı'da Hıristiyanları 'egemen güç' haline getiren Islahat Fermanı'nı Canning ve diğer yabancı devlet büyükelçiliklerinin 'emriyle' o yayımlamıştı.

Tanzimat'ın emir kullarından, bir başka deyişle Mustafa Reşid Paşa ekibinden Keçecizade Fuat Paşa'dan da biraz bahsetmek gerekiyor. Hani şu Fransa İmparatoru Üçüncü Napolyon'un sonsuz isteklerine dayanamayıp: "Haşmetmeab, siz bendenize başka bir devlet gösterebilir misiniz ki üç yüz senedir dışarıdan sizlerin, içeriden bizlerin devamlı tahribine direnebilmiş. Evet, üç yüz senedir siz dışarıdan, biz içeriden bu devleti yıkamadık" diyen Hariciye Nazırı… Millet vergiler altında kan ağlarken, tıpkı diğer Tanzimat paşaları gibi konak ve yalılarda lüks hayat süren Fuat Paşa... Abdülaziz saltanatında iki kez sadrazam ve toplam on yıla yakın Hariciye Nazırlığı (dışişleri bakanlığı) yapmıştı. Mustafa Reşid Paşa'nın teşvikiyle siyasete girdi. 1854'ten itibaren Tanzimat reformlarını planlamakla görevlendirilen Fuat Paşa, Meclis-i Ali-i Tanzimat üyeliği ve birkaç kez de bu meclisin başkanlığında bulundu. Bir Fransız'dan ayırt edilemeyecek kadar Fransız'dı. Keçecizade Fuat Paşa'yı ve kişiliğini en güzel anlatan İbnül-Emin'den dinleyelim: "Kaddü kametde (boy pos) olduğu gibi talakat-ı lisaniyede, zerafetde, şetaretde, nükteperdazlıkda, hazır cevablıkda, pervasızlıkda da babasının tam varisi idi... Hazır cevab-

lığı, cür'et ve cerbezesi, her şeyde sürat ve serbestiyi iltizam etmesi, aleyhinde söylenen sözlere kulak vermiyerek yalnız varacağı noktayı nasb-ı nazar eylemesi, muvaffakiyetini teshil etdi.[40] Başka bir yazara göre de, "Tamamıyla Avrupa tabı ve meşrebine malik, gayet latifegü (esprili) Paris'lilere taş çıkarırcasına zarif bir zat idi. Baston ve çaket gibi Avrupa adat ve usuline ziyade taklid buyurdu."

Biz tekrar "uşakların efendisi" Stratford Canning'e dönelim. Osmanlı başkentinde kesintili olarak görev yaptığı yirmi yıl boyunca yönetimin her kademesinin işine karışmış, Islahat Fermanı da onun baskısı sonucu kaleme alınarak yayınlanmıştı. Canning, Bab-ı Ali'de 'sağlam' bir ekip kurduktan sonra, hemen hemen istediği her kanunu çıkartmıştı. Mesela değişmesini istediği en önemli kanun, Kur'an esaslarına dayanan ceza kanunu maddelerinden biriydi. Osmanlı'da dinden dönenlere uygulanan ölüm cezasını beğenmiyordu. Ona göre bir Müslüman rahatlıkla Hıristiyan olabilmeliydi. Dolayısıyla Canning'in ilk etapta yapmak istediği şey; "gerektiğinde Kur'an yasası da değiştirilebilirmiş" algısı oluşturmaktı. Bunu da hatıralarında şöyle özetleyecekti: "Üzücü bir olay. Osmanlı Hükümeti'nin ilkelerinde olmasa bile, törelerinde yeni bir değişikliğe yol açtı."[41] Stratford Canning, Osmanlı'daki şeriat kanunlarını kolayca değiştirirken, kendi dini olan Hıristiyanlığın yayılması için de elinden gelen tüm imkanları kullanıyordu. Onun tek amacı; Osmanlı Devleti'ndeki tüm Hıristiyanların eşit ve Müslümanlardan daha ayrıcalıklı konumda olmalarını sağlamaktı. Bu işi de büyük ölçüde başaracaktı.

Lord Stratford Canning, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda başlamıştı bürokratlık hayatına. Daha sonra 1808 yılında İstanbul'a Büyükelçi olarak atanan Robert Adair'in yanında ikinci katip olarak çalıştı. Bu sırada Türkiye'yi yakından tanıma fırsatı buldu. Gözlem kabiliyeti yüksek, Osmanlı yönetim sistemini iyi bilen sadık bir İngiliz bürokratıydı. Aynı zamanda fanatik bir Hıristiyan'dı. Bu fanatikliğini eleştirenlere cevap için "Neden Hıristiyanım?" isimli bir kitap bile yazacaktı. İşte onun bu özellikleri, İstanbul'a büyükelçi olarak atanmasını sağladı. Robert Adair'in 1810 yılında İstanbul'dan ayrılmasıyla birlikte, Canning büyükelçi oldu.[42] Ancak Canning o dönem İstanbul'da sadece iki yıl kaldı. Londra'ya geri dönmüştü. Başta ABD, Rusya, İsviçre ve Danimarka olmak üzere, birçok farklı ülkede görev yaptıktan sonra yine Türkiye'nin yolunu tutacaktı.

Şimdi çok daha tecrübeliydi. Üstelik Osmanlı payitahtında yapacağı daha pek çok işi vardı. 1824 yılında İstanbul'a ikinci defa büyükelçi olarak atandı. Gelir gelmez de Osmanlı'nın siyasi ve idari yapısını değiştirecek organizasyonların içine girdi. Canning, Os-

manlı geleneksel yönetim sistemini değiştirecekleri ve iktidar erkine ortak edecekleri sadık bir ekip arıyordu. İlk tanıştığı kişilerden biri, Mustafa Reşid Paşa olmuştu.[43] Yani Canning ile Mustafa Reşid Paşa'nın tanışmaları, Tanzimat sürecinin çok öncesine dayanıyordu. 1858 yılına kadar aralıklı 20 yıl sürecek olan büyükelçilik döneminde, hep paşa ve ekibinin arkasında durdu. Mustafa Reşid Paşa, canı sıkıldığında çoluk çocuğuyla bu İngiliz Büyükelçisi'nin yanında soluğu alacak kadar ona yakındı. Stratford Canning, İngiltere hükümetinden 'Lord' payesini de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 'başarılı' çalışmalarından dolayı aldı. Mustafa Reşid Paşa ve ekibiyle genelde 'gizli' görüşür, buluşurlardı. Bu görüşmeleri Canning şöyle anlatıyor: "Baltalimanı'ndaki görüşmelerimizde sık sık buluşmayı kararlaştırmıştık. Gelgelelim, açıkta bir devlet adamı Türkiye'de ayağını denk atmayı bilmeliydi; yabancı bir diplomatla münasebeti şüpheye yol açacağından, başka birinin evinde gizlice buluşuyorduk. Bu görüşmelerin sonucu olarak kabinede değişmeler yapıldı. Reşid Paşa'nın her vesileyle dost, güçlü bir yardımcı olduğuna aklım yattı. Devrim meselelerinin çoğunda kafa birliği ettik."[44]

Lord Stratford Canning, Tanzimat Fermanı'nın gerçek mimarı ve Mustafa Reşid Paşa'nın emir hocasıydı. Sultan II. Mahmut ve özellikle Sultan Abdülmecit dönemlerinde yapılan tüm ıslahatların, batılılaşma ve yenileşme çabalarının mimarı, perde arkasındaki yönlendiricisi ve aleni teşvikçisiydi. Katoliklerin, Ortodoksların ve Protestanların eşit Hıristiyanlar olarak, Osmanlı Devleti'nin asli unsuru Müslüman Türklerle eşit olması için tam 50 yıl boyunca uğraş verdi. Protestan İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin okullar, hastaneler açması ve Osmanlı Devleti'nin her köşesinde teşkilatlanmasını sağlamak için bütün imkanlarını kullandı. Öyle ki, 1858 yılında İngiltere'ye dönerken 'hizmetlerinden' ötürü padişahın şahsına hediye ettiği arazinin üzerine bir Protestan Kilisesi yaptıracak kadar da dini inançlarına bağlıydı.

Stratford Canning'in Osmanlı'daki en yakın çalışma arkadaşı, hiç şüphesiz Mustafa Reşid Paşa'ydı. Osmanlı'nın bütün içişlerine Mustafa Reşid Paşa'yı kullanarak müdahale ediyordu. Osmanlı'da uygulanan tüm yenilik faaliyetlerinin gizli mimarıydı. Kendisi de bir Jön Türk üyesi olan Ahmet Saib, Stratford Canning'i şöyle anlatıyordu: "....İngiltere'nin İstanbul sefiri Canning'in vükelay-ı Osmaniye'ye adeta efendilerinin uşaklarına ettikleri muameleden çok daha farklı bir muamelede bulunmadığı, o günün evrak-ı siyasasını mütalaa edenlerce malumdur. Öyle ki Canning'in yazdıklarına göre, Canning Babıali'de boy gösterdiği zaman memurları bir korkudur alıyordu.

Vezir-i a'zam bile acele toparlanıp arzularını öğrenmek üzere telaş ve tereddütle bu azılı İngiliz'e koşuyordu."[45]

Hiç şüphesiz Tanzimat Fermanı, resmi tarih tezine göre "çöküşün engellenmesi için yapılan iyi niyetli reformlar" ve "imparatorluktaki çağdaş hukukun başlangıcı" olarak görülüyor. Ne var ki bu süreç dönemin şarlarına göre değerlendirildiğinde; imparatorlukta uygulanan 540 yıllık bir şeriat hukukunun bilinçli şekilde değiştirildiği ve gayri milli uygulamaların topluma dayatıldığı gerçeğini değiştirmiyor. Zira o gün yapılan idari değişiklikler, bugünkü Cumhuriyet rejimini şeriat hukukuna dönüştürmek kadar radikal bir değişimdi. Lord Stratford Canning'in bizzat anılarını yazan Stanley Lane Poole göre, Tanzimat Fermanı Devlet-i Aliyye'nin 'ilerlemesi' için değil, gerçekte Türklerin Hıristiyanlaştırılmasını, en azından Türkiye'nin Hıristiyan medeniyetine yaklaştırılmasını hedefliyordu.[46] Çünkü Canning'e göre; Türklerin Müslüman kalarak Avrupalı olmaları mümkün değildi.[47] Canning'in bundan tam 165 yıl önce dile getirdiği gerekçelerle, Avrupa Birliği'nin (AB) yıllarca Türkiye'yi içine almama gerekçelerinin başında din anlayışının olması ilginç değil mi? Ya da Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, Büyük Millet Meclisi'nde devletin dininin 'Hıristiyanlık' olması için yapılan teklifler[48] bir rastlantı olabilir miydi?

İngiliz Elçinin İlk Derin Devlet Denemesi

Üst Aklın Türkiye'deki temsilcisi Stratford Canning, dışa bağımlı vesayetçi bir bürokratik zümre oluşturmakla yetinmedi, Mustafa Reşid Paşa üzerindeki hakimiyetini kullanarak, Osmanlı'nın ilk Gizli Polis Teşkilatı'nı da kurdurup dolaylı yoldan kendine bağladı. Zira başkent İstanbul'daki derin iktidar savaşının sürekliliğini sağlayabilmenin yolu, devletin kılcal damarlarına kadar sızacak gizli bir istihbarat örgütünün kurulmasından geçiyordu. Aslında saraya bağlı yürütülen devletin geleneksel bir jurnalcilik sistemi vardı ama, bu Canning ve Mustafa Reşid Paşa'nın işine gelmiyordu. Çünkü saray hafiyeleri, topladıkları bilgileri genellikle doğrudan padişaha veriyordu. Eğer profesyonel bir istihbarat teşkilatı kurulup bürokrasiye bağlanırsa, İngiliz Büyükelçi Stratford Canning, imparatorluk içerisinde olup bitenleri 'yasal kılıf' altında takip etme imkanına da kavuşmuş olacaktı.

Konu hemen Mustafa Reşid Paşa ile görüşülüp karara bağlandı. Zaten Reşid Paşa'nın itiraz etme gibi bir şansı yoktu. Onun her dediği bir emir sayılırdı. Canning'den gerekli talimatı alan Paşa, hemen padişahın yanına gidip durumu arz etti. Ancak saray, Canning'in önerisine hiç de sıcak bakmamıştı.[49] Fakat emir büyük yerdendi. Ne yapıp

edip, Canning'in bu talebi yerine getirilmeliydi. Derhal geçerli bir sebep bulundu. Padişah Sultan Abdülmecid'i ikna etmek için, "Balkanlar'daki muhtemel ayaklanmaları gözlemek" bahanesi öne sürülecekti. Kurulacak Gizli Polis Teşkilatı, Devlet-i Aliyye'nin Balkanlar'daki bekası için bilgi toplayacak, içeride de muhalefeti izleyecekti!

İşin içerisine Osmanlı'nın kanayan yarası Balkanlar girince, padişah ikna olmuştu. Yine İngiltere Büyükelçisi' Stratford Canning'in dediği oluyor, bir ülkenin istihbarat örgütü bir yabancı büyükelçi tarafından kuruluyordu. Mustafa Reşid Paşa, derhal Avrupa'da görev yapan Osmanlı elçilerine talimat vererek, Avrupa'daki istihbarat örgütleri hakkında rapor hazırlamalarını istedi. Kısa sürede gönderilen raporlar incelenerek gerekli altyapı hazırlandı. Artık Osmanlı'nın ilk Gizli Polis Teşkilatı kurulmuştu. Teşkilatın başına da bir Rum olan Civinis Efendi getirildi. Yıllarca St. Petersburg'ta kalmış ve orada Çariçe'nin hizmetinde bulunmuş Civinis Efendi, karanlık bir kişilikti. Türkiye ile yollarının kesişmesi de en az teşkilatın başına getirilişi kadar ilginçti. İngiltere Büyükelçisi Canning'in Türk istihbaratının başına getirdiği Civinis Efendi, Rus Çariçe'sinin özel hizmetinde bulunduğu sırada, Rus muhafızlarından birinin elmaslarını çalmıştı.

Hırsızlık olayının Civinis Efendi tarafından yapıldığı anlaşılınca, o da imam kıyafeti giyinip soluğu Anadolu'ya kaçmakta bulmuştu. Rus ajanlarının ensesinde olduğunun farkına varan Civinis Efendi, bir süre camilerde vaazlar verdikten sonra tekrar ortadan kayboldu. Bu sefer 'Comte Riveroso' ismine sahte kimlik düzenletip, zengin bir İtalyan turist olarak Ege adalarına yerleşmişti. Sonra her nasıl olduysa bir yolunu bulup, İstanbul'a geldi. İşte binbir surat tescilli hırsız, Canning'in önerisiyle albay rütbesi verilerek yeni kurulan Gizli Polis Teşkilatı'nın başına getirildi. Böylece, Rum asıllı, Fransızca ve İtalyanca bilen, yıllarca Rus Sarayı'nda çalışmış biri, İngiliz elçisinin isteği ile Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'nın ilk şefi olmuştu.

Gizli Polis Teşkilatı'nı kuranlar arasında bir başka ilginç isim daha vardı: Ahmet Rasim Paşa… Babası da kendisi gibi Yeniçeri olan Ahmet Rasim'in, annesi de bir Rum'du. Atina'da Hıristiyan inançlarına göre yetiştirilen Ahmet Rasim, İstanbul'da ajan olarak çalışıyordu. Evlilik yoluyla akrabalık bağı kurduğu Mithat Paşa, onu ajanlıktan paşalığa kadar yükseltmeyi başarmıştı. İki gayrimüslimin başında bulunduğu bu Gizli Polis Teşkilatı, kurulduktan sonra devlet yararına hemen hiçbir faydalı iş yapmadı. Zira Osmanlı'nın Gizli Polis Teşkilatı, Canning ve Mustafa Reşid Paşa'nın şahsi hesapları için çalışan gizli bir örgüte dönüşmüştü. Dolayısıyla ne Balkanlardaki çözülme engellenebilmişti, ne de İstanbul'da dönen tezgahların önüne geçilebilmişti..

Teşkilat, çalışmalarının ilk yıllarına İstanbul'un tanınmış tüccarlarının, paşaların, sarrafların ve diplomatların özel hayatlarını sıkı bir takibe almakla işe başladı. Gizli Polis Teşkilatı'nın derin kulakları, paşa konaklarından sarayın haremine kadar uzanıyordu. Devlet ve cemiyet hayatında önemli kişilerin özel hayatları izlenerek, toplanan dedikodular rapor haline getiriliyordu. Ancak her ne hikmetse, paşa konaklarında Avrupalı oryantalistlerin ihtilal toplantıları ve başkentte dönen dolapların hiçbiri saraya rapor edilmiyordu. Zira teşkilat, devletin bekasını ilgilendiren konuları değil, haremden sokağa, bürokratların özel yaşamlarından paşaların yatak odalarına kadar, çeşitli verileri toplayarak Canning ve Mustafa Reşid Paşa'nın siyasi amaçları için kullanıyordu.[50]

Mesela genç bir Osmanlı diplomatının Paris'te Juliette adındaki bir "bulvar kadını" ile olan ilişkisi takip edilip[51] rapor haline getirilirken, Paris'ten Osmanlı coğrafyasına kaçan Avrupalı ihtilalcilerle ilgili tek bir rapor yazılmıyordu. Nitekim bütün bu anormallikleri fark ederek teşkilattan yeterli verimi alamadığını düşünen Sultan Abdülmecid, Mustafa Reşid Paşa'dan teşkilatı lağvetmesini isteyecekti. Sonuçta derin iktidar mücadelesinin bir aracı haline gelen teşkilat, padişahın ısrarlarıyla kapısına kilit vurmuştu.

Ne var ki yabancıların devlet içerisindeki eli ayağı olan bu teşkilat, Tanzimat bürokrasisinin dayanılmaz baskılarıyla 1863 yılında yeniden faaliyete başlayacaktı.[52] Üstelik bu kez de, büyük bir Katolik Ermeni grubun isteği üzerine, teşkilatın başına 'Baron C…' adında yine bir gayrimüslim getirilerek… İhanetler zinciri bundan sonra da artarak devam edecekti. Zira Baron C... de teşkilatın başına geçer geçmez, kişisel çıkarları için çalışmaya başlamıştı. İlk icraatı, kendi hazırladığı bir uydurma anlaşma taslağının kopyasını, yabancı bir elçiye uygun bir fiyatla satmak olmuştu. Söz konusu anlaşma taslağı, belgenin satıldığı elçinin ülkesine yönelik Osmanlı Devleti'nin bir başka ülkeyle birlikte saldırı planlarını içeriyordu.

Yabancı elçi taslağı ele geçirir geçirmez, soluğu Sadrazam Ali Paşa'nın yanında almıştı. Şüphesiz Ali Paşa da hazırlıklıydı. Elçinin elindeki taslağı gördükten sonra, çekmecesinden başka bir taslak çıkarıp misafirinin önüne koydu. Viyana'daki Türk Büyükelçisi'nin çok para ödeyerek elde ettiği bu taslağa göre, elçinin ülkesi Osmanlı'lara karşı bir taksim anlaşması imzalamıştı. Taslaklar karşılaştırılınca, ikisinin de Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'nın başındaki Baron C…'nin kaleminden çıktığı anlaşıldı. İşin ilginç yanı, bütün bu olaylara rağmen yabancı büyükelçi Teşkilat Şefi Baron'u savunuyordu. Hatta terfisini bile istemişti. Ancak Baron dolap çevirmeye devam ediyordu.

Bir süre sonra başka bir skandala daha imza atınca, görevinden alındı. Sonuçta Baron C… Osmanlı'ların sırtından kazandığı büyük bir servetle imparatorluk topraklarını terk etmişti.

Avrupa'ya Giden, İhtilalci Dönüyor

Her şeyden önce, Tanzimat sürecini yürütmek bir ekip işiydi. Bir yandan devlet kademelerinde Batı yanlısı vesayetçi bir bürokratik zümre oluşturulurken; bir yandan da Batı tarzı yaşamı ve yapılan yenilikleri Osmanlı kamuoyuna benimsetecek bir 'psikolojik harekat' ekibi türetilmişti. Tanzimat süreciyle birlikte, eli kalem tutan birçok bürokrat ve öğrenci Avrupa'ya gönderilerek eğitildi. Bu psikolojik harekat ekibinin başında, ilk Batılılaşma hareketlerini başlatan ve basın yoluyla Osmanlı'daki çözülmeyi hızlandıran gazeteci-yazar İbrahim Şinasi geliyordu.[53] O da Tanzimat sürecini savunan/uygulayan diğer ekip elemanları gibi masondu. Bir Yunan Mason locası olan I. Prodos'a (İlerleme) kayıtlıydı.[54]

İbrahim Şinasi'ye göre Osmanlı'nın gelişebilmesi, Batı'nın her şeyi ile örnek alınmasına bağlıydı. Elbette Avrupa'nın teknolojik yeniliklerinin Osmanlı'ya transfer edilmesine kimsenin itirazı yoktu. Fakat sorun; Şinasi ve diğer Tanzimat aydınlarının, Batı'nın teknolojik yeniliklerini transfer ederken, kültürünün de aynen alınması gerektiğine kendilerini inandırmalarıydı. Hiç şüphesiz Tanzimat aydınının böyle düşünmesini sağlayan neden, okudukları Batılı kaynakların etkisi ve Batı'ya eğitim için giden devlet memurlarının Batı'nın şaşalı yaşamından etkilenmiş olmalarıydı. Öyle ki Şinasi, henüz Avrupa'ya gitmeden önce, Batılı oryantalistlerin kitaplarından okuduğuyla zaten Batı'ya hayran olmuştu. Özellikle Türkçe grameri yazan Yahudi asıllı Arthur Lumley Davids'den oldukça etkilenmişti.[55] Şinasi'nin yazmış olduğu makaleler, şiirler ve tiyatrolar da Osmanlının kendi kültüründen doğmuş orijinal eserler değil, genelde Fransızcadan çevirdiği edebi ve toplumsal eleştirilerdi.[56]

Henüz Avrupa'ya gitmeden kafasındaki Avrupa'yla tanışan Şinasi, Tophane Müşiriyeti'ne verdiği dilekçenin kabul olmasıyla, aşığı olduğu Avrupa'nın yolunu tutmuştu. Mustafa Reşid Paşa tarafından 1849 yılının başlarında cebine beş bin kuruş Atiyye-i Seniyye konularak ekonomi tahsili için Paris'e gönderildi. Bazı kaynaklara göre de[57] Şinasi'yi Paris'e Tanzimat'ın felsefi altyapısını hazırlayan Auguste Comte davet etmişti. Zira Tanzimat Fermanı sonrasında Mustafa Reşid Paşa'ya bir mektup yazan Comte, Şinasi'nin eğitim için Paris'e gönderilmesini tavsiye ediyordu. "Ekonomi eğitimi" için gittiği Avrupa'da, her ne hikmetse Şinasi'yi bir yazarlık ve edebiyat merakı sarmıştı.

Tesadüf olsa gerek, Şinasi'nin yurtdışına adımını atar atmaz ilk ilişki kurduğu kişiler ise hep Yahudi entelektüeller olmuştu! Mesela Yahudi De Sacy Ailesi ile sıkı bir ilişkisi vardı. Doğu dilleri bilgini Sylvestre de Sacy, Şinasi'ye 'milliyetçilik' fikirlerini aşılama konusunda bir hayli yardımcı oldu. Sacy ailesinden ve aynı zamanda Journal des Debats gazetesi yazarlarından Samuel Sacy, onu Fransız basınına büyük bir övgüyle tanıttı. Öyle ki, Şinasi Fransa'da bir hayli popüler olmuştu. Ateist yazar Ernest Renan, Alphonse de Lamartine, Oryantalist Pavet de Courteille ve dilbilimci Paul Emile Littré gibi ünlülerle tanıştırıldı. Sonuçta Yahudi Isaac Silvestre de Sacy tarafından kurulan ve Doğu toplumlarıyla ilgili sosyolojik çalışmalar yapan Société Asiatique'e üye bile seçildi.

İbrahim Şinasi, Sylvestre de Sacy ile çok sıkı bir dostluk kurmuştu. Doğal olarak fikirlerinden de bir hayli etkilendi.[58] Ancak Şinasi'yi en çok etkileyen kişi, ünlü ateist yazar Ernest Renan olmuştu. Ernest Renan ateist olmanın ötesinde, tam bir İslam düşmanıydı. Renan'a göre, İslam Arap kafasından çıkmıştı ve Türklere göre de değildi. Türkler (Osmanlı'lar) din/devlet ayrımını yapmadığı için geri kalmıştı. Bu nedenle, Osmanlı'da dinle devletin mutlaka birbirinden ayrılması gerekiyordu.[59]

Yurda döndüğünde herkes Şinasi'den milletin parasıyla gittiği Fransa'dan edindiği ekonomi tecrübelerini ülkesine aktarmasını beklerken; onun ilk yaptığı iş, Osmanlı rejimini eleştirmek olmuştu. Şinasi şimdi rejimin değişmesini savunan koyu Batı yanlısı bir gazeteciydi. Fransa'ya gidişinde olduğu gibi, dönüşünde de "medeniyetin resulü" dediği Mustafa Reşid Paşa, kol kanat germişti kendisine. Paris dönüşünde bir süre Tophane Kalemi'nde çalışan Şinasi, kariyer merdivenlerini hızla tırmanmaya başladı. Reşid Paşa onu önce Meclis-i Maarif Üyeliği'ne, ardından da Encümen-i Daniş (İlimler Akademisi) üyeliğine getirdi. Ne var ki, Şinasi'nin koruyucu meleği Mustafa Reşid Paşa sadrazamlıktan ayrılınca, Şinasi'nin yüksek makamlardaki görevleri de sona erecekti.

Fakat bu durum Avrupa görmüş Şinasi'yi hiç etkilemedi. O, Osmanlı toplumunu değiştirmeyi kafasına koymuştu bir kere. Bu yüzden de devlet bürokrasisinin içerisinde hapsolup kalmaktansa, gazete çıkarıp kamuoyunu yeniliklere hazırlamak daha öncelikli bir görevdi. Zaten gazete çıkarmak için gerekli fikirsel altyapı ve maddi yardım hazırdı. Önce, kendisi gibi mason olan Agah Efendi'nin Tercüman-ı Ahval gazetesini çıkarmasına büyük destek verdi. Bu gazetede kısa bir süre yazdıktan sonra, kendi gazetesi Tasvir-i Efkar-ı çıkardı. Bu arada kendi matbaasını kurdu. Ancak Şinasi, çıkarmış olduğu gazetesini hiçbir zaman haber amaçlı kullanmadı.

Başyazılarını sürekli bir toplumsal ve siyasal eleştiri aracına dönüştürdü. Dahası, Osmanlı'da ilk muhalefet grubu olan gizli Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulmasında öncülük etti. Rejimi kıyasıya eleştirmenin yanı sıra, Sultan Abdülaziz'e karşı suikast girişiminde bulunanların yanında yer aldı. Ancak bu destek, ona pahalıya patlayacaktı. Tutuklama endişesi belirince, gazetesini Namık Kemal'e devredip soluğu yeniden Fransa'da almıştı. Fransa'da iki yıl kaldıktan sonra 1867'de İstanbul'a döndüyse de, üyesi olduğu gizli Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin tamamen açığa çıkarılmasıyla yine Paris'e kaçmak zorunda kaldı. Ama hiçbir zaman yılmayacaktı. Son olarak 1869'larda İstanbul'a dönüp kendisine verilen toplumu dönüştürme rolünü başarıyla oynayacaktı.

Türkçülüğün Kitabını Yazan Yahudi

Üst Aklın Osmanlı topraklarındaki etki ajanlığını yapan mason ve dönmelerin devlet kademelerinde yuvalanmaları, Tanzimat süreciyle başlamıştı. Bu dönemin bürokrat ve gazetecilerinden hemen hemen mason olmayan yok gibiydi. Tanzimat dönemi bürokratlarının en belirgin özelliği, yurt dışında eğitim almış olmaları, genellikle mason ve dönmelerden seçilmeleriydi. Devletin yüksek kademelerine yerleştirilen bu mason bürokratlar, bir yandan rejimin yozlaşmasını sağlarken; bir yandan da imparatorluk içerisinde muhalif grupların, gizli cemiyetlerin oluşturulmasında öncülük ediyorlardı. Üstelik Osmanlı ordusuna katılıp "Paşa" rütbesine kadar yükselenleri bile vardı.

'Paşa' unvanı gibi önemli bir rütbeye kadar yükselen Tanzimat bürokratlarının en dikkat çekici simalarından biri, hiç şüphesiz Mustafa Reşid Paşa'nın prenslerinden Kostanty Borzecki, nam-ı diğer 'Mustafa Celaleddin Paşa'ydı. Kostanty Borzecki, Polonya göçmeni Yahudi bir ailenin altı çocuğundan biri olarak dünyaya geldi.[60] İstanbul'a gelip 'Müslüman' olduktan sonra, 'Mustafa Celaleddin' ismini almıştı. Lakin burada Kostanty Borzecki'nin İslamiyet'i benimsediğinden dolayı değil; Osmanlı Ordusu'na girebilmek için 'Müslüman olma şartı' bulunduğundan dolayı 'din değiştirdiğini' özellikle vurgulamak gerekiyor.

Kostanty Borzecki, Polonya kökenli bir Yahudi olmasına rağmen, Tanzimat döneminin en hızlı 'Türkçülerinden' biri olarak ön plana çıktı. Diğer Tanzimat bürokratları gibi, o da Fransa'daki sekülerizm tedrisatından geçmiş ve ateşli bir ihtilalci kimliğine bürünmüştü. Üstelik Polonya'daki lise yıllarından sonra 'papazlık' eğitimi görmesine rağmen… Kostanty Borzecki, Prusya işgali altındaki Wielkopolska'da başlayan 1848 İhtilali'nin de öncüleri arasındaydı.[61] İhtilal bastırılınca, yakalanıp tutuklandı. Ancak kısa bir süre sonra, bir yolunu bu-

lup Fransa'ya kaçtı. Burada Fransız Ordusu'na yazılıp asker olmak istediyse de, talebi kabul edilmemişti. O da, daha sonra Polonya ve Macaristan ihtilallerinde yenik düşen diğer ihtilalci arkadaşları gibi, çareyi Osmanlı'ya sığınmakta bulacaktı.

Kostanty Borzecki, Fransa'dan 1849 yılında İstanbul'a geldiğinde henüz 23 yaşındaydı. Yurtdışından Osmanlı'ya sığınan hemen tüm ihtilalcilerin yaptığı gibi, önce masonların geçiş güzergahı haline gelen Bektaşi Tarikatı'na girdi. Ardından Tanzimat'ın psikolojik harekat ekibi Ziya Paşa, Namık Kemal ve Şinasi gibi ünlü gazetecilerin de üye olduğu 'I. Proodos Locasına' yazılarak mason oldu.[62] Bundan sonra kariyer basamaklarını hızla yükselmeye başlamıştı. Fransa'da asker yapılmayan ve hiçbir askeri eğitimi olmayan Borzecki, bir anda Erkan-ı Harp sınıfına dahil edilerek yüzbaşı rütbesi verildi.[63] Kaderin cilvesine bakın ki, Fransa Ordusu Kostanty Borzecki'yi 'sakıncalı' bulup bünyesine kabul etmezken; onu imtihana tabi tutup Osmanlı Ordusu'na kazandıran kişi de Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi'nde görevli bir Fransız subayından başkası değildi!

Tarihimizin ilk 'Türk olmayan Türkçülerinden' sayılan Kostanty Borzecki, askerliğinin yanı sıra, gerek fikirleri ve gerekse yazmış olduğu eserleriyle de Osmanlı'daki 'Türkçülük' akımının başlamasında büyük rol oynadı. Onun görüşleri; Namık Kemal ve Süleyman Paşa'dan başlayarak, 'Türkçülük' akımının önde gelen isimlerini bir hayli etkileyecekti. Mesela 1869 yılında yazdığı "Les Turcs Ancies et Modernes" (Eski ve Yeni Türkler) adlı eseri, dönemin Türk milliyetçilerinin başucu kitabı haline gelmişti. Kitabın ismi kadar, içeriği de bir o kadar ilginçti. Zira Kostanty Borzecki, Türklerin Osmanlı öncesi tarihini araştırarak, aslında Türk ırkının 'Ari' olduğunu ve Türklerin İslam'ı seçtikleri için Ariliklerini kaybettiklerini savunuyordu. Borzecki Paşa'ya göre, Türklerle Avrupalılar aslında 'aynı soydan' geliyordu. Dahası, Türkler İslamiyet'i kabul ettikleri için orijinal kültürlerini kaybetmişlerdi. Yine Borzeckiye göre; Osmanlı'nın da Avrupalı devletler gibi terakki edebilmesi (ilerleyebilmesi) için, alfabe ve kanunlarının değiştirilmesi, kadınların açılması gerekiyordu. Borzecki'nin bu düşüncelerinin, İbrahim Şinasi'nin akıl hocalarından ateist yazar Ernest Renan'ın tezleriyle birebir aynı olması sadece bir tesadüf müydü?

Kostanty Borzecki'nin "Les Turcs Ancies et Modernes" isimli eseri, her nedense Türkçe değil, Fransızca yazılıp basılmıştı. Üstelik basıldığı matbaa da en az kitabın içeriği kadar önemliydi. Zira söz konusu matbaa, İtalyan Carbonari örgütünün Osmanlı'daki temsilcisi Jean Pietri'ye aitti. Osmanlı rejiminin değişmesi için çalışan tüm

ihtilalcilerin fikir ve eylem üssü haline gelen Corrier d'Orient gazetesinin matbaası… Aynı eser bir yıl sonra da Fransa'da basıldı. Önce Fransızca, sonra da başka Avrupa dillerine çevrilip yayımlandı. Tabi devletin kurtulması için nelerin yapılması gerektiğini tavsiye için Sultan Abdülmecid'e sunulduktan sonra…

Söz konusu kitabın ne kadar önemli olduğu, Mustafa Kemal Atatürk'ün özel eşyaları arasından çıkmasıyla da anlaşılacaktı. Zira Kostanty Borzecki'nin "Les Turcs Ancies et Modernes" isimli eserinin, yazarın ölümünden tam 50 yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun başucu kitabı olduğu ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal'in Anıtkabir'deki en değerli eşyaları arasında 1372 katalog numarasıyla yer alan kitabın kenar notlarına bakılırsa, onun bu kitabı defalarca okuduğu anlaşılabiliyordu. Öyle ki Mustafa Kemal, Kostanty Borzecki için "Bu Polonyalı gerçek altından anıta layıktır" diyecek kadar övgüyle bahsedecekti.[64] Kendisi de Rusya'dan Osmanlı'ya kaçarak 'Türkçülük' akımını başlatanlar arasında yer alan Yusuf Akçura ise, Kostanty Borzecki'nin "Les Turcs Anciens et Modernes" adlı çalışmasını, Osmanlı Türkleri arasındaki 'Türkçülük' faaliyetlerinin ilk yapıtları arasında sayacaktı. Peki Kostanty Borzecki kim miydi? Ünlü Şair Nazım Hikmet'in dedesi!

Devşirmeler Ya Paşa Oluyor, Ya Nazır

Tanzimat sürecinin başlamasıyla birlikte, Türkiye'ye gelip rejim muhaliflerine akıl hocalığı yapan pek çok isim vardı. Avrupalı bilim insanı, diplomat ve gazetecilerden oluşan etki ajanları, 'oryantalist' kılıfı altında ihtilal fikirlerini aşılamak üzere Türkiye'ye gelmişti. Bu isimler, özellikle Bektaşi ve mason paşaların konaklarında misafir ediliyordu. Zira o günkü paşa konakları, adeta günümüzün modern strateji ve yöntem geliştirme merkezleri olan 'think tank' kuruluşları haline gelmişti. İlginçtir, konaklarını saray muhaliflerinin karargahı haline getiren bu paşaların çoğunluğu da Yahudi dönmesiydi. Mesela Mustafa Reşid Paşa'nın A takımında yer alan ve Tanzimat döneminin ilk Türkçülerinden olan Yahudi dönmesi Ahmet Vefik Paşa'nın konağı, bu mekanlardan biriydi.

Bu konak, 'bilim adamı' kisvesi altında rejim muhaliflerine ihtilalci fikirleri aşılayan Batılı oryantalistlerin uğrak yeri olmuştu. Paşanın daha Paris sefirliği sırasında dönemin ünlü siyasetçi ve edipleri ile tanışarak, sefarethanede bunlarla yaptığı toplantılar çok meşhurdu. Bu toplantılara Ernest Renan, Jules Favre, Theires, Alexander Dumas Fils ve Barbier de Maynard gibi şöhretli isimler katılıyordu.[65] Ahmet Vefik Paşa da, Kostanty Borzecki gibi hem dönme[66] hem de 'Türk olmayan Türkçüler'dendi. Yunan kökenli[67] Hariciye Nezareti

memurlarından Ruhiddin Efendi'nin oğlu, Tanzimat sadrazamlarından Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın da torununuydu. İlk Türkçe sözlüklerden biri olan 'Lehçe-i Osmani'yi o hazırlamıştı. Gerek Osmanlı'daki reformların uygulanmasında, gerekse seküler muhalefetin oluşmasında bir hayli etkili olmuştu.

Mustafa Reşid Paşa Paris'e elçi olarak atandığında, tercümanlığını Ruhiddin Efendi yapıyordu. Dolayısıyla Ahmet Vefik Paşa, babasının görevi nedeniyle gittiği Paris'te, eğitimini dönemin gözde okullarından Saint Louis Le Grand Lisesi'nde tamamlamıştı.[68] 1837'de yurda döndüğünde, kariyer basamaklarını tırmanmaya Tercüme Odası'nda memuriyet hayatına atılarak başladı. Devlet bürokrasisinde hızla yükseldi. Önce Encümen-i Daniş üyeliğine seçildi. Tahran ve Paris elçilikleri ile Meclis-i Valay-i Ahkam-ı Adliye üyeliği görevlerinde bulundu. İki defa Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanı) yaptı. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul vekili olarak yer aldı ve Meclis Başkanlığı'na kadar yükseldi. Nitekim iki kez de Sadrazamlık, yaparak[69] kariyer zirvesinin tepesine çıktı. Mustafa Reşid Paşa'nın en gözde adamlarından biriydi.

İlk Gladyo Örgütlenmesi, İlk Darbe Girişimi

Tanzimat süreciyle gelen istikrarsızlık, devlet içerisindeki derin iktidar savaşlarını da hızlandırmıştı. Bir kısım iyi niyetli aydın zümresi devleti düşmüş olduğu bu girdaptan kurtarmak için çareler ararken, Batı ile eşgüdümlü çalışan ve bürokratik vesayetin inşası için çırpınan bir grup aydın da, gizli cemiyetler kurarak devleti ele geçirmenin derdindeydi. İtalya'da ortaya çıkan ve mason localarıyla ortak çalışan ihtilalci Carbonari örgütü üyeleri, Tanzimat süreciyle birlikte Osmanlı başkenti İstanbul'u mesken tutmuştu. Dünya genelinde ihtilal yoluyla iktidarları düşürmeyi amaç edinen Carbonariler, Osmanlı İmparatorluğu'nda bürokratik vesayet kurmak isteyen muhaliflere her türlü yardımı sağlıyordu. Tanzimat'la iktidar gücünü padişahtan alıp bürokrasiye veren Üst Akıl, kanunlarla rejimi değiştirme sürecini tamamlayıp, artık gizli yapılanmalarla iktidarı tamamen ele geçirmenin peşindeydi.

İşte tam da böyle bir ortamda, garip bir asker/sivil karışımı cunta yapılanması deşifre edilmişti. Türkiye'de gizli Cemiyet ve parti hayatının başlangıcı olarak da sayılan bu örgüt, 1859 Nisan'ında kurulmuştu.[70] Örgütün lider kadrosu, Süleymaniyeli Şeyh Ahmet, Arnavut Caferdem Paşa, Hüseyin Daim Paşa, Binbaşı Rasim Bey, Arif Bey, Yüzbaşı Hidayet Efendi ve Çerkes Veli Ahmet'ten oluşuyordu. Hüseyin Daim Paşa'nın konağında toplanan yedi kişilik bu ekip, yemin ederek Cemiyet'in temellerini attıktan sonra, kısa sürede örgüte

üye kazandırma çalışmalarına başlanmıştı. Örgütün hedefinde, ekseriyetle ulema, asker, memur ve medrese talebeleri vardı. Cemiyet'in adı da bir hayli ilginçti: "Şeriatı Tutma Cemiyeti."

Osmanlı'daki yeraltı örgütlenmesinin öncüsü sayılan bu Cemiyet'e girmenin yolu, gizlilik prensibine sıkı sıkıya bağlı olmaktan geçiyordu. Öyle ki örgüte üye yapılacak kişiler referansla alındığı gibi, örgütün amacı doğrultusunda çalışacaklarına ve sırları açıklamayacaklarına dair bir de 'ittifak senedi' imzalattırılıyordu. Ancak Cemiyet, gizli olarak kurulmasına rağmen, adeta bir siyasi parti gibi çalışmayı da ihmal etmedi. Cemiyet kurulur kurulmaz, İstanbul'un her köşesinde birdenbire üzerlerinde "gavur padişah" yazılı kağıtlar dolaşmaya başlamıştı. Öyle ki evlerin bütün duvarları, birkaç gün içerisinde üzerinde "Padişah gavur oldu, din elden gidiyor, medreseleri kapatacaklar" gibi yazılı afişlerle doldurulmuştu.

Cemiyet'e taraftar kazandırmak için yürütülen kampanyalarda, 'şeriat için çalışıldığı' özellikle vurgulanıyordu. Cami kürsüleri, Cemiyet'e adam kazandırmak için en çok kullanılan mekanlar haline gelmişti. Örgüt üyelerinin çeşitli camilerde verdikleri vaazlarda, "Cemiyet'in ulema ile vükeladan çok sayıda üyesi bulunduğu" büyük bir gururla anlatılıyordu. Bu taktik, Cemiyet'e daha fazla üye kazandırmak içindi. Cami vaazlarını matbaa bildirileri ve gazete haberleri izledi. Halk Sultan Abdülmecid yönetimine karşı muhalefete çağrılıyordu. Cemiyet'in lideri Şeyh Ahmet'e göre; hem şeriat elden gidiyordu, hem de saray tarafından beyt'ül mal israf ediliyordu.

Amacının ne olduğu konusunda günümüz tarihçilerini ikiye bölen bu garip yapılanma, gerçekten de farklı mesleklerden insanları bir araya getiren girift bir yapıya sahipti. Zira tarihçiler, örgütün gerçekten "Şeriat istemek için mi, yoksa padişahı devirmek için mi kurulduğu" konusunda hiçbir zaman hemfikir olamamıştı. Şüphesiz örgütü bu kadar karmaşık hale getiren şey; çok farklı meslek gruplarından oluşan kişilerin aynı amaç için bir araya gelmiş olmalarından kaynaklanıyordu. İçerisinde üst düzey askerler, şeyhler, müftüler, memurlar ve öğrenciler vardı. Dönemin kayıtlarına bakılırsa cuntanın lideri, Süleymaniyeli Şeyh Ahmed Efendi'ydi. Ancak, Engelhardt, Wanda Zembrzuska ve Arminius Vambery gibi yabancı tarih yazarları, örgütün liderinin Şeyh Ahmet Efendi olduğunu kabul etmekle birlikte, hareketi asıl yönlendiren kişinin Manastır'a atanan 3. Kolordu Komutanı Hüseyin Daim Paşa olduğu konusunda hemfikirdi.

Bu kozmopolit yapılanma içerisinde üç isim dikkat çekiyordu. Konağını Avrupalı oryantalistlere açarak ihtilalci fikirlerin yayılma-

GÜNCEL SİYASET

ÜST AKIL

DERİN İKTİDARIN KÜRESEL EFENDİLERİ

Elinizdeki bu kitap, Türk/İslam coğrafyası üzerinde iki asırdan be
yürütülen küresel operasyonları belgeleri ve örnekleriyle deşifre ed
Kitap, Tanzimat'tan günümüze kadar yaşanan önemli siyasi olaylar
fotoğraf karelerini birleştirerek gizlenen 'bütünü' gözler önüne sere
birbirinden bağımsızmış gibi görünen tarihî olayların, aslında birbi
le ne kadar bağlantılı olduğunu siz okuyucuların dikkatine sunuyo

Kitapta; 'eğitim' kılıfı altında örgütlenerek yetiştirdiği yöneticiler
Osmanlı ve Türkiye'ye operasyon çeken "Alliance Israelite Universel
teşkilatının karanlık yüzü, Osmanlı coğrafyasına "şarkiyatçı" adı altı
gelip casusluk yapan küresel efendiler, 1. Dünya Savaşı'nı yedi yıl
önceden bilen Parvus Efendi'nin Türkiye operasyonu, Üst Aklın kar
para imparatorluğu Oppenheim tefecilik firmasının Osmanlı üzerin
gizli faaliyetleri, İngiliz casusu ve sahte derviş Arminius Vambery'ni
Orta Asya seyahatinin bilinmeyen nedenleri, 31 Mart Vaka'sı ile Gez
İsyanı arasındaki tarihi benzerlikler, Osmanlı'da ilk derin devleti kur
İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford Canning'in Osmanlı üzerinde çevi
dolaplar, Ortadoğu'daki vekalet savaşlarının perde arkası, Irak ve
Suriye'nin parçalanma planlarını 34 yıl önce raporlaştıran İsrailli dip
matın inanılmaz kehanetleri, Türkiye'nin neden bir "Sivil Anayasa"
yapamadığı ve Üst Aklın Recep Tayyip Erdoğan operasyonu gibi bi
solukta okuyabileceğiniz ilginç konular yer alıyor.

www.hayatyayinlari.com

ISBN 978-605-151-182-5

9 786051 511825

₺60

twitter.com/hayatyayinlari
facebook.com/hayatyayinlari
Instagram.com/hayatyayinlari